

Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek Ve Kanona Müdahale¹

Turgay Anar*

Özet

Türk edebiyatında son yıllarda kanon kavramının dolayısıyla da edebiyat kanonunun aydınlatılması, bunların içerikleri ve işlevleri ile ilgili inceleme, araştırma ve tartışmalar yapılmaktadır. Makalede öncelikle kanon kavramının ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren kelimenin sahip olduğu anlamlar ve bu anlamların zaman içinde geçirdiği değişime değinilmiş, daha sonra Türk edebiyatında kanon kavramına nasıl bakıldığı, kanon ve edebiyat kanonunu anlama çabaları dile getirilmiş, edebiyat kanonlarının oluşma sebepleri ve sonuçları üzerinde durulduktan sonra da kanona girmek isteyenlerin kanona girme ve karşı kanon oluşturma çabaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kanon, edebiyat kanonu, karşı kanon, liste, kural, kriter

Literary Canon in Turkish Literature: The Canon, Acceptance by the Canon and the Anti-Canon

Abstract

In Turkish Literature in the recent years, analysis, research and debate on the clarification of the concepts of canon and literary canon as well as the contents and functions of these concepts has been gaining ground. In this article, firstly the meanings of the concept of canon since its first emergence and the overtime change in these meanings is treated. Secondly, the approach to the concept of canon in Turkish literature, the efforts of understanding the concepts of canon and literary canon are evaluated. The reasons for the emergence of literary canons and their results as well as the efforts of those who wish to enter the canon or form an anti-canon are stressed.

Keywords: Canon, canon of literature, anti-canon, list, rules, criteria

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, turgay.anar@medeniyet.edu.tr

1 Bu makale, doktora tezimin birinci kısmında yer alan “Kanon Kavramına Genel Bir Bakış” başlıklı bölümün yeniden düzenlenmiş ve eklemelerle genişletilmiş halidir. Detaylı bilgi için bkz. Turgay Anar, Mekândan Taşan Edebiyat: Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9-39.

1. Kanon Kelimesinin İlk Anlamları

Kanon kelimesinin çok eski zamanlarda ortaya çıkması ve zaman içinde kullanım alanının artması kelimenin birçok dilde birbirine yakın anlamlarının oluşmasını sağlar. Kanonun anlamında zenginleşmelerin görülmesi, kanon kelimesinin gerçek anlamına zamanla yan ve mecaz anlamların da dâhil olmasını kolaylaştırır. Kanon kelimesine Sami dilleri kaynaklık etmektedir. Kanon, İbranice “qâneh”, Asur dilinde “qanu”, Ugarit dilinde “qn”², Aramicede “qanja”, Sümercede “gin”³ şeklinde yazılmaktadır. İbranice’deki “qâneh” kelimesi, “ölçü kamışı”⁴ (*qaneh ha-middah*), “kamış”, “değnek”⁵ anlamına sahiptir. Sami dillerinin kaynaklık ettiği bu kelime Grekçeye “kanon”, Grekçeden de Latinceye “canon” olarak geçer. Kanon, “kanna” (boru) kelimesiyle de bağlantılıdır⁶. Grekçedeki kanon kelimesinin ihtiva ettiği anlam, “ölçü, kanun, kural” anlamlarını da barındırmaktadır⁷. Kanon kelimesinin eski devirlerdeki yaygın bir şekilde kullanılan anlamına en yakın anlam, Latincedeki anlamıyla doğrudan ilişkilidir: “doğruyu yanlıştan ayıran ölçü”, “kriter”.

Jan Assmann, Sami dili kaynaklı kanon kelimesinin, Grekçe’deki kullanımıyla İbranicedeki içeriğin ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlandığını, kelimenin içine farklı anlam alanlarının karışmasıyla da anlamında bir çeşitlilik ve zenginliğin meydana geldiğini vurgular⁸. Kelimenin başka dillerde farklı yazılışları olmasına rağmen, anlamı hemen

2 Yasin Meral, “Yeni Ahit Kanon’un Oluşumu (I- IV. Asırlar)”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2007, s. 42.

3 Jan Assmann, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s.110.

4 Yasin Meral’in verdiği bilgiye göre İbranicedeki bu anlama Eski Ahit’te I. Krallar 14:15 ve Eyüp 40:21’de rastlanmaktadır: “Tanrı beni oraya götürdü, tunca benzer bir adam gördüm. Elinde keten bir “ölçü değneği” (*qaneh ha-middah*) tutarak kapının girişinde duruyordu.” “Tapınağı çepeçevre kuşatan bir duvar gördüm. Adamın elindeki “ölçü değneği”nin (*qaneh ha-middah*) uzunluğu altı arşındı.” Bkz. Meral, *a.g.e.*, s. 42.

5 Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.84.

6 Assmann, *a.g.e.*, s.108.

7 Meral, *a.g.e.*, s. 42.

8 Assmann, *a.g.e.*, s.110.

hemen aynı kavram çerçevesinde kalmıştır⁹. Kanonun eski dillerdeki anlamında, bir “inşaat sanatının aracı” anlamı dahi gizlidir. Kanon kelimesi, “Düz sırik, sopa, (ölçekli) cetvel” anlamının yanında aynı zamanda “*arundo donax*” anlamıyla da düz sopa ve asaların yapımı için elverişli (bambu benzeri) bir malzeme anlamına da gelmektedir¹⁰.

2. Kanon Kelimesinin Yıllar İçinde Kazandığı Yeni Anlamlar

Ünlü “mikro tarih”çi Carlo Ginzburg, “Kelimelerin devamlılığı anlamların devamlılığını garanti etmez.”¹¹ cümlesini tam da “kanon” için söylemiş gibidir. Kanon kelimesi, yıllar içinde çeşitli anlamlar kazanmış ama bu anlamlar hiçbir zaman kanonun temel anlamından tamamen uzaklaşmamıştır.

H. Oppel’in çalışmasında işaret edildiği üzere, Klasik dönemde kanon kelimesi heykeltıraşlık, marangozluk ve mimarlıkta kullanılan “düz bir nesne” ya da “ölçü” (marangoz cetveli) anlamına geliyordu. Kelime, bir nesnenin doğruluğunu ölçmenin ve ifade etmenin yoluydu. Kelime zamanla “doğru ölçü” ya da “orantı” şeklinde metaforik bir anlam kazandı¹².

Kelimenin belki de hemen hemen hiç değişmeyen temel anlamı, “ölçü, kural, norm, örnek, kriter” anlamıdır. Bu anlamlar hem somut anlamda ölçmek fiilinin bütün nüanslarına sahiptir hem de mecaz anlam geçmeleri sayesinde belli bir “ölçü, norm, kural” anlamını da ihtiva eder. Kelimenin bu şekilde birden çok anlamda kullanılabilmesinin temel sebebi, kanon kelimesinin geçmişten günümüze kadar birden çok alanla ilişki içinde olmasıdır. Kelime etik- dinî alanlar ile sanat-edebiyat-müzik-mimari alanları arasında zengin bir çeşitlilikte kullanılabilir. ¹³ Bu sebepten etimolojik anlama uygun olarak zamanın geç-

9 Kanon kelimesinin antik anlamlarıyla ilgili şu kaynaklara da bakılabilir: Kemal Atakay, “Kanon Huzursuzluğu”, *Kitaplık*, y.11, No:68, Ocak 2004, s.70; Oğuz Demiralp, “Kanun Benim!” *Pasaj*, No:6, Kasım 2007-Mayıs 2008, s.19-20.; Pelin Başcı, “Yerli Edebiyat, Yurdun Edebiyatı; Herkes Onu Okumalı: Türk Edebiyatı Kanonu ve Ulusal Kimliğin Sınırları”, *Pasaj*, No:6, Kasım 2007-Mayıs 2008, s.47.; Jale Parla, “Edebiyat Kanonları”, *Kitaplık*, y.11, No:68, Ocak 2004, s.51-52.

10 Assmann, *a.g.e.*, s.110.

11 Carlo Ginzburg, *Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce*, (Çev. Aysun Şişik), İstanbul, Metis Yayınları, 2009, s.39.

12 Jusdanis, *a.g.e.*, s.84.

13 Atakay, *a.g.m.*, s.70.

mesiyle birlikte kelimenin gerçekte kullanıldığı temel anlamı arasında da farklılıklar, zenginlikler, çeşitlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu zenginlik, değişiklik ve çeşitlenmeleri en güzel İngilizcede görebilmekteyiz¹⁴.

Kanon, Klasik ve Helenistik dönemlerde “heykel”, “müzik”, “felsefe”, “retorik” ve “dilbilgisi” ile ilgili tartışmalarda kullanılan önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanon, birçok araştırmacının da dikkatini çektiği üzere aynı zamanda Hıristiyanların çeşitli yazılarının Kitabı Mukaddes’te bir araya getirilmesi sırasında vazgeçilmez bir işlev de görmüştür¹⁵. Kelime birden fazla alanda kullanılabildiğinden, bu farklı alanlardaki kişi ve kurumlar için de farklı anlamlara gelmekte, kelimenin kullanımı böylece farklılaşmaktadır.

3. Günümüzde Kullanılan Kanon Kelimesinin Farklı Mecazi Anlamları

Yukarıdaki tanım ve araştırmaların gösterdiği gibi, kanon teriminin teolojik anlamı ve bu anlamdan türeyen diğer anlamlar, günümüzde kullanılan kanon kelimesinin çeşitli anlamlarını ve kullanımlarını meydana getirmiştir. Kanon kelimesinin türediği kökten gerçek ve mecazi anlamlar ortaya çıkmıştır. Kelimenin bütün yönlerini ve çeşitli alanlarda kullanılmasının inceliklerini tespit edebilmek amacıyla kanonun farklı mecazi anlamlarını dört grupta toplayabiliriz¹⁶:

1. Ölçek, cetvel, ölçüt
2. Örnek, model
3. Kural, norm
4. Tablo, liste.

3.1. Ölçek, Cetvel, Ölçüt

Yunan heykeltıraş Polykleitos M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına doğru beden kusursuz orantılarla anlatılabilen güzelliği üzerine, *Kanon* isimli bir metin yazmıştır. Bu metinde insan vücudunun ideal oranının ölçülerini (altın oranı) belirlemeye çalışmıştır. Bu ölçüyü görünür kılmak

14 Jusdanis, *a.g.e.*, s.83-84.

15 Detaylı bilgi için Yasin Meral’a ait çalışmaya bakılabilir.

16 Gruplamada, incelediğimiz eserler içinde en derli toplu ve ciddi kaynak olması sebebiyle Assmann’ın ölçütü tercih edilmiş, kavramla ilgili mecazi açıklamalar yapılırken de aynı kaynaktan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Bkz.: Assmann, *a.g.e.*, s.108-115.

amacıyla da ideal ölçüleri somutlaştıran, daha sonra kanon ismiyle şöhret kazanacak olan bir heykel yapmıştır¹⁷.

Polykleitos, Pisagor'un sayılarla ilgili felsefi görüşlerinden de çok fazla etkilendiği için, Doryphoros (mızrak taşıyan) isimli bu heykelini yaparken vücut parçalarında sayısal anlamda da kusursuz bir oranın olması gerektiği fikrinden hareket etmiş, bu sayede insan vücudunun mükemmellik ölçütü veya standardı olarak kabul edilmiş bir ölçüyü ortaya çıkarmıştır¹⁸. Onun sanat eserlerinde yaptığı büyük yenilik aslında rasyonel olarak hesaplanabilir sanat eserlerine, “ruhsal bir bütünlük”, yani bir sistem oluşturacak başka bir bütünlüğü eklemesidir¹⁹. Meşhur tıp bilgini Galen'in verdiği bilgiye göre o, insan figüründeki oranı, yazılı bir inceleme ile saptamış, bu kurama göre yaptığı heykeline de aynı adı vermiştir²⁰. Bu heykel sadece sanatçının yaşadığı çağ için değil ondan sonraki çağlarda da heykeltıraşlar için kusursuzluğa nasıl ulaşılabileceğini somutlayan bir kanun gibi benimsenmiştir²¹. Polykleitos'un kanon kavramı, güzel sanatlarda hâlâ geçerli bir terimdir. Bunun sonucunda kanon “bir parçanın ölçümlerinde bütünü ve bütünü ölçümlerinde en ufak parçanın boyutlarının göz önünde bulundurulmasına izin veren metrik sistem” olarak kullanılmaktadır²². Polykleitos'un ve dolayısıyla da eserinin kanonlaştırılmasının asıl sebebi, bir kanon yaratmasının yanı sıra eserinde çağına ve daha sonra gelecek çağlara “biçimsel katılık” ve “kurallara bağlılık” sayesinde mükemmel eserlerin verilebileceğinin gösterebilmiş olmasıdır²³.

Polykleitos'la hemen hemen aynı çağda yaşayan filozoflar Demokrit ve Epikür'ün aynı başlıklı metinleri vardır. Onların yaptıkları “güvenilir bilgilerin sağladığı ölçekleri bulmak, doğru ile yanlış, gerçek bilgiyle

17 Jusdanis, *a.g.e.*, s.84.

18 Didem Demiralp, “ Sanatın Çağının Felsefesi Işığında Biçimlendiren Bir Heykeltraş: Antik Yunanlı Polykleitos”, (Çevrimiçi) http://www.sanatvetasarim.gazi.edu.tr/makaleler/2_didem.pdf, 13.03.2010.

19 Bkz. Assmann, *a.g.e.*, s.109.

20 Didem Demiralp, A.E. Plinius'a göre ise Doryphors'u kanon olarak adlandıran, eseri örnek ve mükemmel bir heykel olarak nitelendiren İmparatorluk dönemi sanatçılarıdır. Bkz.:Assmann, *a.g.e.*,s. 109.

21 Didem Demiralp, *a.y.*

22 Assmann, *a.g.e.*, s.109.

23 Assmann, *a.g.e.*, s.108- 109.

yanılsamayı ayırt edebilmek için ölçütler oluşturmaktır.”²⁴. Euripides için ise kanon ahlâki anlamda, doğru ve yanlışın yani “doğru” ile “eğri” arasındaki farkın ölçütüdür. Burada kanonun “cetvel” anlamı ile olan somut bağlantı açıktır. Jan Assmann, kanon kavramının teknik anlamda kullanımına Sofistlerin stilistik öğretilerini örnek verir. Sofistlerdeki bu kanon, iki nefes arasındaki eşit miktarda kelimenin yer aldığı şiir örneğine dayalı ve cetvelle çizilmiş gibi hep aynı uzunlukta mısralar kullanılan düzyazıyı içermektedir²⁵.

Kanonun bu şekilde teknik anlamda da kullanıma sahip olması aynı zamanda kavramın güzel sanatlara da uyarlanabilmesi, kanondan beklenen “kesinliğe ulaşma” hem kavrayışta hem de en geniş anlamda sanat eserlerinin üretiminde doğru norma ulaşabilmek için bir araca sahip olma düşüncesinin ortak adıdır. Bu kesinliğe ulaşmamızı mümkün kılan sebep, kavramın inşaat sanatında da bir araç olarak kullanılabilen “ölçek, ölçüt, cetvel” anlamlarına sahip olmasıdır. Plan ve hesaplamalarda ölçeğin doğru yapılabilmesini sağlayan, kusursuzluğa, düzene, ahenge ulaşılmasını sağlayan kesinlik, kavramın bu anlamından kaynaklanmaktadır²⁶.

Kanon kelimesinin Antikçağ’daki pek çok kullanım alanında somut anlamı önemli oranda yürürlükteydi. Bunda, kelimenin kökeninde bulunan somut nesne olan “düz sopa, sıruk, cetvel” anlamının hâlâ hatırlanması ve somut nesne olarak birçok alanda kullanım sıklığına sahip olması etkili olmuştur. Kanonun mimarideki kullanımında onun “araç” olarak önemi asla yadsınamaz²⁷. Yapıların düzgün inşası için kanon hem cetvel hem de doğru ölçmeyi kolaylaştıran işlevsel bir araç durumundadır. Kanonun bu şekilde bir araç olarak da kullanılabilme özelliği, belli amaçlar için kullanılabilmesinin de yolunu açmıştır. Onun bu araçsallık özelliği Assmann’ın da dediği gibi Antikçağ’daki kullanımlarda hep dikkate alınmış, kavramın antik kullanımlarında karakteristik özellik olarak “ölçek”le somut ilişkisi sürekli düşünülmüştür. Kanon bir araç olarak da yol gösterir. Doğru ölçüyle sağlam inşaatların yapılmasındaki işlevi, mecazi anlam alanına kayarak da kural koyucu doğruluk ölçütü-

24 Assmann, *a.g.e.*, s.109.

25 Assmann, *a.g.e.*, s.109.

26 Assmann, *a.g.e.*, s.110-111.

27 Assmann, *a.g.e.*, s.113.

nü gösteren başka bir işlevle bütünleşmesine imkân sağlamıştır²⁸.

3.2. Örnek, Model

Jan Assmann, kanon kavramının ilk olarak Aristoteles'in etiğinde insanlara doğru tutum, davranış örneği olarak sunulduğunu tespit etmiştir. Buradaki davranış kanonu olarak sunulan örnek için Aristoteles "mantıklı" sıfatını kullanmaktadır. Kelimenin modern zamanlardaki belirleyici anlamıyla ilgili Assmann'ın verdiği bilgiler önemlidir. Assmann, Yansıtma teorisine uygun bir kullanımla kelimenin İmparator Augustus zamanında Lysias'ın Attik yarımadasındaki saf dilin kanonu (Dihegese) ve kesin hukuk dili olarak; Thukydides'te ise tarih yazımının kanonu olarak geçtiğini belirtir²⁹.

Bu tartışmayla birlikte sınır ve örnek kavramları da ortaya çıkar. Örnek, bir insanın yapması veya yapmaması gerekli somut ve soyut kuralların sınırlarını belirlemektedir. Kanonlaşmaya müsait veya kanon olmuş eserler de tıpkı davranış örneğinde olduğu gibi, estetik-sanatsal sınırları çizen kaliteli bir örnek, sonradan gelenler için her türlü doğruyu, kesinliği; estetik ve akli değerleri belirlemiş şaşmaz bir modeldir.

Kanonun yukarıda açıkladığımız anlamıyla, örnek, model anlamı arasında kesin, bıçakla kesilmiş gibi düzgün bir ayrılık-farklılık asla mümkün değildir. Bunda sosyal bilimlerdeki kesinlik anlayışının yanında, kanon kavramının iki anlamı arasındaki ortak noktanın belirgin olmasının da etkisi büyüktür. Bu ortak nokta iki kavramın temelinde yatan "ölçü düşüncesi"dir. Bu ölçü düşüncesi, "ölçek, cetvel, ölçüt"te daha çok kesinlik, "örnek, model"de ise kural anlamında kullanılmaktadır. Günümüzde insanlara ve yazarlara yol gösteren örnek eserler; yazarlığın her türlü inceliğini ve ölümsüzlüğün mümkün olabileceğini apaçık bu kullanıma borçludur³⁰.

3.3. Kural, Norm

Kanonun kural ve norm anlamı, aslında "örnek, model" anlamının

28 Assmann, *a.g.e.*, s.113.

29 Assmann, *a.g.e.*, s.111.

30 Bazı yazarlar Türk edebiyatındaki "örnek", "temel" yazarlar ve eserlerle ilgili de listeler hazırlamaktadır. Konuyla ilgili bir liste için bkz.: Hasan Bülent Kahraman, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı - Temel Eserlerimiz" (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=2280-9.1.2010

karşısında küçük bir soyutlama girişimidir. Bu soyutlama girişimi yoluyla, bir örneğin normu görülebilir kıldığı unutulmamalıdır. Kanon, uzun deneyimler veya uzun süreli kullanımların sonucu olarak bir alanda örnek norm, kural seçilmiş kuramsal ya da pratik ölçüttür³¹. Bir norm hâline gelmiş kanon ise kendine ait, özel kurallar ve yasalara bağlıdır. Klasik sanatta sanat kanonu şeklinde isimlendirebileceğimiz kurallar, çeşitli sanat dallarında istenen, arzulanan ve kaçınılması gerekli kurallar bütündür. Hemen her alanda, meslek, sanat ve işte yapılması ve yapılmaması istenenleri belirten kurallar vardır. Bunlar, uyumun sağlanmasına, düzenin korunmasına yaramaktadır.

Stoacı filozof Panaitios etik anlayışında kanon kelimesini, “kural”, “ilke” anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. Bu kullanım, eski kilisenin inançla ilgili kararlarda, her şeyin ölçülebileceği son makam olarak gösterdiği norm ile benzerliklere sahiptir. Kilisenin koyduğu kurallar, günah çıkarma pratiğinin nasıl olmasına yönelik normları ile ruhani meclislerin kararları da kanon olabilmekte, bunlar bir araya gelerek kanon hukukunu oluşturmaktadır³². Kanon en genel anlamda hayatı biçimlendirebilen kural ve normlardan oluşmaktadır. Fakat eski devirlerin dilcileri, kanonun içerdiği bu zengin anlamı daraltarak kelimenin anlamını dilbilgisi kurallarına indirgeyerek kullanmışlardır³³.

3.4. Tablo, Liste

Jan Assmann eserinde, kanon kavramının Roma İmparatorluğu döneminde astronomların, zaman hesabına; kronografların tarih yazımına güvenli bir temel olması niyetiyle düzenledikleri tablolar için kullanılmaya başlandığını belirtir. Matematikçi Ptolemaios M.S. 2. yüzyılda zaman hesabı için oluşturduğu tablolara *procheiroi kanones* ismini vermiştir. Bunlar arasında Babil Krallarından Nabonassar’ın hazırlattığı kral isimleri tablosu, “kral kanonu” (*kanon baséleion*) da bulunmaktaydı. Bu tür bir kullanım Mısır ve Mezopotomya’daki kral listelerine “canon” ismini veren İngilizce ve Fransızca hâlâ devam etmektedir.

Antikçağ’dan önce İskenderiye ve Roma İmparatorluğunun dil bilginleri tarafından hazırlanmış ve kendi türleri içinde örnek, model ola-

31 Atakay, *a.g.m.*, s.70.

32 Oppel’den aktaran Assmann, *a.g.e.*, s.112.

33 Assmann, *a.g.e.*, s.112. Dilbilgisi kurallarına indirgenen anlamla ilgili ayrıca bkz.: JUSDANIS, *a.g.e.*, s. 87-88.

rak nitelendirilebilen klasik şair, konuşmacı, tiyatrocü ve filozofların listelerine kanon adı verilmemiştir³⁴. Daha dikkat çekici bir bilgi ise birkaç kaynaktaki kanon kelimesinin anlamı açıklanırken, “kilisenin, ritüellerinde okunması için uygun gördüğü kitapların listesine” kanon isminin verilmemiş olmasıdır³⁵. Bu durum zamanla değişmiş, Antikçağ’dan sonra kelimenin anlamına “liste” anlamı da eklenmiştir. Kanon kelimesinin “liste” anlamında kullanılmasının sebeplerinden belki de en dikkate değer özellik, kilisenin yeni bir anlam yükleyerek devraldığı bu kavramın³⁶, kutsal kitaplar listesi anlamında kullanımında tablo anlamının da saklı olmasıdır.

Kilise, kanon kelimesini asla telaffuz etmeden kanon üzerinde iki yüzyıl düşünmüş ve tartışmıştır. Bu düşüncenin temelinde herkesin tereddütsüz bağlanabileceği, sahilik niteliğinde hiçbir problem olmayan bir kutsal kitap literatürünün hangi özelliklere sahip olması gerektiği düşüncesi gizlidir. Kilise, kanon kavramını daha çok örnek- model anlamında, Musa’nın yasası ya da ruhani meclisin bir kararı veya hayata,

34 Bu farkın oluşmasını Gregory Jusdanis şöyle açıklamaktadır: “Hellenistik dönemde dilbilgisi uzmanları ve retorikçiler belli bir üslubun ya da dilin temsilcisi olduklarını düşündükleri klasik hatip ve şairleri içeren listeler yapmaya başladılar. Bu filologlar seçtikleri yazarları, kabul edip onaylamak anlamına gelen enkrina fiilinden türeyen enkrithentes, “(seçkiye) alınmış” sıfatıyla sınıflandırıyorlardı. Enkrithentes yazarlar prattomenoi, ileriki kuşaktan dilbilgisi uzmanları tarafından ele alınan-yani yorumlanan-yazarlardı. Bu yazarların eserleri okullarda okunuyor, kâtipler tarafından kopyalanıyor ve böylece kurtarılmış oluyordu, ama bu seçme listelerine kaydedilmemiş olanlar yok olup gidiyordu.” Jusdanis, *a.g.e.*, s.86.

35 Kanon kavramının Antikçağ’dan önceki ve sonraki farkına çok dikkat etmeyen bazı yazarlar, bu listelerin ne zaman kanon kabul edildikleriyle ilgili apaçık bilgiler verememişlerdir. Örnek olması açısından, Jale Parla kanonu şöyle tanımlamaktadır: “Kilise’nin özgün kabul ettiği İncil metinleriyle, gene Kilise’nin Azizler arasına kabul ettiği yeni isimlerin eklenmesiyle oluşan kutsal metin ve kişilerin listesi olmuştur.” Parla, 2004, s.51. Ruhnken, çok sonraları yazdığı eserinde hatipler listesinden bahsetmektedir. Bkz. Jusdanis, *a.g.e.*, s.83.

36 Jusdanis, yazarlar listesi yapılmasının amacını eserinin dördüncü dipnotunda açıklamaktadır: “*Quintilianus Institutio Oratia*’nın (Hitabet’in İlkeleri) 1. kitabında, eski dil ve edebiyat öğretmenleri ‘başlıklarının düzmece olduğunu düşündükleri kitapları reddetmekle ya da bazı dizelerin taklit olduğunu belirtmekle yetinmez... aynı zamanda bazı isimlerin tamamen atıldığı bir yazarlar kanonu da hazırlarlardı’ diye yazar. Bu pasajlar İskenderiye kanonunun bileşimini bulmaya çalışanlar için önemli bir kaynaktır. Quintilianus’un kendisi de genç bir hatibin sözcük dağarcığını ve üslubunu geliştirmek için inceleyebileceği Yunan ve Romalı yazarlara dair, türlere göre düzenlenmiş bir liste sunar.” Jusdanis, *a.g.e.*, s.86.

inanç esaslarına dair konularda yol gösterici ilke olarak düşünüp kullanmıştır. IV. yüzyılda, ruhani meclis kararları yoluyla (“kanones”) tartışma sonuçlandı. Böylece “kutsal” ve “emredici” nitelikteki sabit bir liste ortaya çıktı. Bu listeye de kanon adı verildi.

Edgar Honnecke de kanon kelimesini, kilisenin uyulmasını zorunlu gördüğü kural, norm şeklinde tanımlamıştır. Kanon kavramı kilise tarafından üç şekilde anlaşılıyordu: kanon tes aletheias (hakikat kuralı), kanon tes pisteos (iman kuralı) ve kanon tes ekklesias (Kilise kuralı)³⁷. Zamanla kanon kavramı, kilisedeki her türlü ritüel, inanç esaslarının kendini uydurmak zorunda olduğu yasa, her şeyin ona göre ölçüldüğü bir standarda döndü. Kanon sadece kapsanan şeyi değil aynı zamanda kapsayanı da içine almaya başladığında onun bu özgün anlamı değişikliğe uğradı. Seçilmiş ve güvenilen yazılara da en sonunda kanon denmeye başlandı³⁸.

Kitabı Mukaddes, Konsil tarafından seçilmiş/kabul edilmiş metinlerden oluştuğundan ve kanonun anlamı da gittikçe bir liste ya da paradigma anlamına gelmeye başladığından kanon sadece metindeki hakikate değil aynı zamanda bu hakikati cisimleştiren metinlerden oluşturan listeye de gönderme yapmaya başlamıştır³⁹. Kanonun modern anlam zenginliğinde merkezi bir yer alması istenen “tablo”nun anlamı da bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Astronom ve kronografların tabloları, zamanın akışında yol gösterici yardımcı araçlar olarak oluşturulmuştur. Mimari ya da müzik alanında kullanılan kanon kavramı, bir “aralık dizini” olarak düşünülmüştür. Tabloların genelde köşelerinde bulunan kronolojik “dizin”ler, yıldızların hareketleri ile ilgili astrolojik bilgilerle beraber yıldan yıla içeriği pek de değişmeyen oyunlar, bayramlar, kralların iktidar dönemleri gibi tarihi değeri olan olay veya durumlara dayanmaktadır. İşte bu sebepten olacak İskenderiye ve Roma İmparatorluğu dönemindeki dil bilginleri tarafından hazırlanan, klasik ozanlar, yazarlar, konuşmacılar ve filozofların listesi kanon olarak adlandırılmamıştır. Bugün ise kavramın anlamsal içeriğindeki durum değişikliğe uğramış, kanon kavramında “liste” anlamı belirginleşmiştir. Eski listelerin problemlı yönü, bir konuşma

37 Jusdanis, *a.g.e.*, s. 89.

38 Jusdanis, *a.g.e.*, s.89.

39 Jusdanis, *a.g.e.*, s.89-90.

hazırlayacak kişinin, bir hatibin veya bir kilise görevlisinin listelere değil listedeki örnek olabilecek eserleri inceliyor olmasıdır. Hasbelkader liste dışında kalmış olanların kalitesiz oldukları anlamını çıkarmamız gereklidir. Bir listeye girememenin pek çok sebebi olabilir, bu sebepten kanon asla tek bir eseri, kişiyi, yazarı temsil edemez; kanon çeşitli kıstaslar dikkate alınarak listeye dâhil edilmiş bir grubu ifade eder⁴⁰.

4. Kanonla İlgili Diğer Kelimeler

Kanon kelimesinden türeyen “kanonik” ve “kanonlaştırmak” terimleri de konumuz açısından önemlidir. Kanonik kelimesi “kurallara uyan” anlamına gelmektedir. Kelime farklı biçimlerde Batı dillerine giren Latince *canonicus*’tan (Yun. *Kanonikos*) türemiştir. Kelime bir sıfat olarak kullanılmaktadır: “Kutsal yasaların, yani kanonların öngördüğü kurallara uygun olarak yaşayan kişi.” Kelimeyi iman kuralları ve düzenleyici kitapları ifade etmek üzere ilk kullanan Origen’dir. Kelime IV. asırdan itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Yasin Meral, “doğru, güvenilir ve sahih dinsel literatürü” ifade eden bir terim olarak kullanılan kanon kelimesinin Yeni Ahit’teki dört İncil’in kanonik İnciller olarak isimlendirilmesine de yaradığını tespit etmiştir⁴¹.

“Kanonlaştırmak” terimi ise Yunanca “kanonizein”, Latince ise “canonizare” şeklinde geçmektedir. Kelime, “azizler listesine resmen kabul etmek; aziz saymak; kilisenin yetkisiyle onaylamak; kutsamak, yüceltmek” anlamını taşımaktadır. Aynı zamanda “yetkeli kılmak; belli bir ortama, özellikle kültürel bir ortama kabul etmek” şeklindeki anlamıyla da kültür- sanat-edebiyat alanına girmiştir⁴².

5. Türkçede Kanonu Anlama Çabaları

Türkiye’de bazı yazar ve akademisyenler son yıllarda tartışılmaya başlayan kanon kavramını aydınlatmak için birkaç girişimde bulunmuşlardır. Jale Parla, kavramın tarih içindeki hemen bütün anlamlarını sıralayarak kanonu tanımlamaya çalışmıştır:

“Ferman, kural, kanun, temel ilke, aforizma, bir konunun sistematik ve bilimsel sunuluşuna ilişkin prosedür, konunun otoritelerinin belirle-

40 Assmann, *a.g.e.*, s. 113.

41 Meral, *a.g.e.*, s.42.

42 Atakay, *a.g.m.*, s.70.

diği kıstas ve kriterlere ilişkin yargılar anlamına gelen kanon sözcüğü, bir yandan da dine ilişkin kullanımını sürdürmüş ve Kilise'nin özgün kabul ettiği İncil metinleriyle, gene Kilise'nin Azizler arasına kabul ettiği yeni isimlerin eklenmesiyle oluşan kutsal metin ve kişilerin listesi olmuştur. Herhangi bir otoritenin ya da otoritelerin, kutsadığı iyi yazarlar listesi ve buna eklenecek isimlere verilen izin ya da onay. Müzikte kanon bir melodinin tümüyle, hiç değiştirilmeden, yalnızca farklı zaman aralıklarıyla, ama aynı anda icrası demektir.”⁴³

Parla, kanonun içerdiği müphemlik, zengin ve girift anlamlar dolayısıyla kanon kelimesinin “muhafazakârlık ve değişim arasındaki gerilimle yüklü”⁴⁴ olduğunu belirtir. Kanonun bu türden bir gerilimle yüklü olmasının yanında zaman içinde geçirdiği değişim ve dönüşümlerle anlamının çok yönlülüğü, kanonu kullanıldığı bütün zaman ve durumlara göre tanımlamayı zorlaştırmaktadır.

Kemal Atakay, terimin belli başlı anlamlarını sıralar⁴⁵; Oğuz Demiralp da kelimenin temel anlamına vurgu yaptıktan sonra önemli olan yönünün “ölçü birimi” olduğunu belirtir⁴⁶. Murat Belge ise kanonun Yunancadan Arapçaya geçtiğini buradan da Türkçeye “kanun”⁴⁷ olarak geldiğini söyledikten sonra “kanon” kelimesinin anlamının bambaşka olduğunu belirtir. Kelimenin Orta çağ'da “Kilise Yasası” olarak kullanıldığını, günümüzde ise “kutsanmış” çağrışımını taşıdığına işaret eder⁴⁸. Pelin Başçı da kanonun en geniş anlamıyla eski Yunancada “ölçü”, “kural” olarak bilindiğini, kelimenin Arapçadan dilimize “kanun” şeklinde geçtiğini belirtir⁴⁹. Nitekim İbn-i Sina'nın yüzyıllarca Avrupa üniversisi-

43 Parla, a.g.m., s.51. Kanon'un müzik alanındaki anlamını Vural Sözen şöyle açıklamaktadır: “1. Bir müzik parçasında, iki ya da daha çok sesin, belirli aralıklarla ve birbirini taklit ederek (öykünerek) oluşturdukları bütün. 2. Önceleri *fugue perpetuelle*'lerin (aralıksız figürlerin) çalmış biçimini belirtmek amacıyla konulan bilgi.” Vural Sözen, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986, s.376.

44 Parla, a.g.m., s.51

45 Atakay, a.g.m., s.70.

46 Demiralp, a.g.m., s.19.

47 Oğuz Demiralp ve Orhan Koçak da kanon kelimesinin Arapça'dan dilimize “kanun” şeklinde geçtiğini belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz.: Demiralp, a.y.; Orhan Koçak, “Türkçe'de Eleştiri, Bir Tarihselleştirme Denemesi”, *Defter*, nr. 31, Sonbahar 1997, s.90.

48 Murat Belge, “Türkiyede Kanon”, *Kitaplık*, y.11, No:68, Ocak 2004, s.54.

49 Pelin Başçı, a.g.m., s.46. Kanon farklı alanlarda karşımıza çıkabilmektedir. Vural Sözen, müzikteki kanon kelimesinin açıklarken de kanonun Yunanca “kanun, yasa, kural” anlamına geldiğini belirtir. Bkz.: Vural Sözen, a.g.e., s.376.

telerinde tıp eğitiminde okutulan “El- Kanun fi-Tıb” kitabı, Latinceye kanonun “kural” anlamıyla olan birlikteliğini en güzel şekilde ifade edilecek şekilde “Canon Medicina” ismiyle çevrilmiş olması da dikkat çekici bir bilgidir⁵⁰.

Orhan Koçak, aslında kanon kelimesinin Türkçedeki en yakın anlamını Yahya Kemal’in bulup bir yazısında kullandığını belirtir. Koçak, Yahya Kemal’in kanon kelimesini “mecelle” kelimesiyle karşıladığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Yahya Kemal, ...Edebiyata Dair’e “Düşünceler” başlığıyla alınmış bir fragmanda şöyle diyor: ‘ Frenklerde ve bizde klasik şiir hükmünü sürerken şiirin bir türlü tarifi ve kaidelerinin bir de mecellesi vardı. O vakit, şairler, birbirlerinden yalnız şahsiyetleriyle ayrılıyorlardı. Klasik şiir yıkıldıktan sonra yerine başka türlü bir tarif ve yeni bir mecelle geçeceğine, bilakis birçok tarifler tecelli ediverdi. Şiir sahasında bin bir çeşit olmak daiyesi gittikçe artıyor.’

Mecelle, ‘Frenkçe’ kanon kelimesinin karşılığıdır. Tıpkı kanon gibi hem “kanun” hem de “kitap” anlamına gelmektedir⁵¹.

Kanon kavramının bütün inceliklerini Türkçede verebilecek karşılıklar da aranmaktadır. Onur Bilge Kula, kanon kavramının Türkçe karşılığı olarak “koyut” ve “koşun” kelimelerini teklif etmiştir. Fakat bu teklif Türkçede çok fazla tutulmamıştır⁵².

Son zamanlarda kanon ve edebiyat kanonlarıyla ilgili süreli yayınlarda yayımlanan makale, yazı ve denemelerde belirgin bir şekilde artış gözlemlenmektedir. Ayrıca üniversitelerimizde kanon ve edebiyat kanonu kavramları etrafında yapılan tez çalışmaları, kavramların akademi-lerde bile olsa uzun yıllardır tartışıldığını ve kavram çevresinde incelemelerin yapıldığını göstermesi bakımından önemli verilerdir.

6. Bir Karşılaştırma Ölçütü Olarak Kanon

50 Erdem Kaşıcıoğlu, “Kanıtsal Tıbbın Evriminde İki Köşe Taşı: Aforizmalar ve Canon Medicina”, *Kült*, nr.1, Ocak-Mart 2011, s. 112.

51 Orhan Koçak, “Kanon mu, Siz İnanıyor musunuz?”, *Kitaplık*, y.11, No:68, Ocak 2004, s.60.

52 Onur Bilge Kula, “Türkçe’nin Bilim Dalı Olarak Gelişimi: Yazınbilim Kavramları Bağlamında Bir Yaklaşım”, (Çevrimiçi) http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/17_cilt/onur.htm, 25.01.2010.

Kanon terimini tam anlamıyla aydınlatılabilmek için kelimenin geçmişinde önemli bir yere sahip olan dini anlamı ve içeriği⁵³ anladıktan sonra kelimenin şimdiki anlamı arasındaki benzerlikleri daha kolay ortaya çıkarabiliriz. Bu sayede kelimeyi bir karşılaştırma ölçütü olarak kullanıp⁵⁴ kavramın önemli yönlerini anlamamızı kolaylaştıracak bir etken gibi düşünebiliriz.

Yasin Meral'in "Yeni Ahit Kanonu"yla ilgili çalışmasında verdiği bilgiler, kanon'un Hristiyanlık'ta kullanılan terim anlamını ortaya çıkarmaktadır. Kanon, "Kutsal Kitaba girebilmiş" ve "otorite kabul edilmiş kitapların listesi"dir. Eski kilise yazarları kanonu, "inanç ve hakikat kanunu" anlamında kullanmışlardır. Zamanla kelime bağlayıcı norm anlamını da içine almış, dördüncü yüzyıldan itibaren konsillerin kabul edilmesiyle birlikte kilise otoritesince ilan edilen kararlar veya tespit edilen statüler de kanon olarak isimlendirilmiştir. Kilise babalarına göre kelime "kural ve düzenlenmiş şey; düzen koyucu, yön verici kitaplar ve sınırlı külliyat" anlamında kullanılmış; zamanla onun anlamı "ilham edilmiş vahyi veya iman ile âdetlerin yanılmaz kuralını ihtiva eden kitaplar koleksiyonu"⁵⁵ şekline dönmüştür.

53 İngilizce pek çok sözlük kelimenin anlamındaki dini bağı vurgulamaktadır. Örneğin David Macey, *Dictionary of Critical Theory*'de kelimeyi "Kelimenin orijinal teolojik anlamı, dini bir mahkeme tarafından yürürlüğe konulan ve dini hukukun bir parçasını oluşturan veya kuran hüküm demektir." şeklinde açıklamaktadır. Bkz. David Macey, *Dictionary of Critical Theory*, England, Penguin Books, 2000, p. 57. Ayrıca bkz. Edward Quinn, *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*, 2nd ed., New York, Fact on File, 2006, pp. 64-65.; J.A.Cuddon, *Dictionary of Literary Terms & Literary Theory*, England, Penguin Boks, 1999, p.108; "Canon" (Çevrimiçi) <http://www.virtualsalt.com/litterms.htm>, 31.1.2010.

54 Atakay, *a.g.m.*, s.70

55 Yasin Meral, *a.e.*, 43-44. İncil kanonuyla ilgili bir kaynak için bkz: Gunther Wenz, "Kanonik Bir Kitap ve Hristiyanlığın Kutsal Yazısı Olarak İncil-Teolojik Amaçlı Tarihsel Notlar" (Çevrimiçi)http://bilder.buecher.de/zusatz/23/23333/23333782_lese_1.pdf, 30.03.2010. Saime Ertuğrul, "Kanon ve Kutsal" başlıklı yazısında, Eski Ahit ve Yeni Ahit'in nasıl kanonlaştığını anlatmaktadır. Ertuğrul'un Kuran-ı Kerim'in de tıpkı Eski ve Yeni Ahit'in kanonlaşma süreciyle benzer bir süreçten geçerek kanonlaştığını iddia etmesi hiç de doğru değildir. Diğer dinlerin kutsal kitaplarının bir araya getirilmesiyle Kuran-ı Kerim'in bir araya getirilme süreci hem nitelik olarak hem de metnin kanonlaşmasını isteyen zümrelerin seçme ve ayıklama işlemleri, metne yapılan müdahalenin niteliği ve "söz"ün korunması bağlamları açısından kıyas kabul edilemeyecek kadar farklıdır. Detaylı bilgi için bkz. Saime Ertuğrul, "Kanon ve Kutsal", *Kült*, nr.1, Ocak-Mart 2011, s. 91-92.

Jale Parla ise kanon kelimesinin on altıncı yüzyıldan itibaren seküler kullanımlarının başladığını ve kelimenin aynı zamanda gelenek ve statüyle ilişkisinin de din kaynaklı olduğunu belirtir⁵⁶. Kanonun anlamı ve kullanımıyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar, modern edebiyat kanonu ile Tevrat ve İncil arasında pek çok benzerliklerin bulunduğunu iddia etmektedir. Jusdanis, bu yüzden modern edebiyat kanonu ile kutsal kitapların yapılanış tarzları ve işlevlerinin birbirine benzediğini iddia eder⁵⁷.

7. Günümüzdeki Anlam ve Kullanımlarına Göre Kanon Kavramı, Kanonlaşmak ve Edebiyat Kanonunun Oluşumu

Rudolph Pfeiffer, modern kanon kavramını ilk olarak 1768 yılında, filolog David Ruhnken tarafından *Historia Critica Oratorum Graecorum* adlı kitapta kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Ruhnken, çok sayıda hatip arasında bunlardan sadece on tanesinin kanonda yer aldığını söyler. Bu hatiplerin isimlerini de liste hâlinde sıralar. Belli bir otorite tarafından “seçmeye dayalı bütün hatipler listesi” kavramını İncil geleneğinden alan Ruhnken’in bu türden kullanımıyla da kanonun yeni anlamı ortaya çıkmıştır. Onun, kanon terimini ilk defa edebiyat alanına uyarlayarak kullanması başarılı kabul edildiğinden kanon, bugün bütün modern Avrupa dillerinde kullanılmaktadır⁵⁸.

Kanon kavramı zamanla somut, içeriğindeki özellikleri dikkate alınması zorunlu, değer yargısı içerir bir hâle geldi. Günümüzde kanon kavramının kullanımı esnasında akla bir “cetvel” ya da “sırık” değil daha çok “kutsal eserler” veya “bağlayıcılık değeri yüksek olan norm” anlamı gelmektedir. Kanon kavramının araç anlamı zamanla kullanımdan düştü, kelimenin içinde yer alan temel anlamı karakterini yitirdi. Kelimenin anlamındaki bu türden bir değişim, kanonun normatif (kural koyucu) anlamında kullanılmasını sağladı⁵⁹.

Kanon kavramını kilisenin kullanmaya başlamasıyla da kelimenin anlamı daha da zenginleşmiştir. Kilise, yüzyıllar süren tartışmalar sonunda, ilk defa her şeyi zapturapt altına almak, tartışılan alanda gerçeği tekeline almak ve tartışmaları ortadan kaldırarak sarsılmaz bir güç ve

56 Jale Parla, *a.g.m.*, s.51.

57 Jusdanis, *a.g.e.*, s.83.

58 Jusdanis, *a.g.e.*, s.83.

59 Assmann, *a.g.e.*, s.117.

bir otorite olarak yeniden belirdi. Bu gücün ortaya çıkardığı yeni kültürde olur olmaz tartışmalara, gereksiz ve boş sözlere yer yoktu.

Kilisenin kanon kavramını kullanmaya başlamasından sonra kanon, “hem kesin otorite ve bağımlılık anlamında kutsal hem de hiçbir şey eklenemez, hiçbir şey çıkarılamaz ve hiçbir şey değiştirilemez olarak dokunulmazlığa sahip, kutsal bir geleneksel varlık olarak anlaşılmaya başlandı.”⁶⁰

Kanon olma niteliğine sahip eser, kural ve normlar, üstün nitelikleri sayesinde hem kendi çağına hem de gelecek çağlara kalıcılığı, kesinliği, kuralların hangi temellere sahip olursa kanon olabileceğini gösteren kaliteli birer örnek olarak gösterilmektedir. Kanon olmuş eserler tıpkı kutsal kitaplar gibi dokunulmazdır, üzerlerinden eseri ve yazarı yıpratıcı olumsuz tartışmalar asla açılmaz. Onların gösterdiği her şey, kesin ve değiştirilmez bir nitelikte “kanun” olur. Kanon metinleri ya da kanonik niteliğe ulaşmış eser ve metinlerin, kesinliğinin yanında doğruluğu, eleştirilemezliği, örnekliği göstermesi gereklidir ve bu niteliklerinde asla bir değişme olmaz. Kanonik metinler, değişmezliğiyle de diğer sınıflandırma ölçütlerinden ayrılmaktadır.

Kanonun doğruyu eğriden ayırmaya imkân sağlayan temel anlamı, onun bir cetvel gibi düz olması gerektiği görüşünden kaynaklanmaktadır. Bunun neticesi olarak kullanım alanın çeşitliliği onun çizdiği doğru kriteri de göstermektedir. Ölçüye uymayan, kanona giremez. Bu, kesin ve net bir yargıdır. Kanonu oluşturan değer, kişi veya kurum; kurucu öge hangisi olursa olsun, niyetini açıkça beyan eder.

Kanon, bir seçimin sonucu oluşur. Bu seçim sırasında pek çok faktör etkilidir. Seçicilerin ideolojileri, metnin yazarın ulus için önemi, kullanılan edebî tür vb. faktörler, kanonun seçme işlemi sırasındaki problemli yönlerinden birini göstermektedir. Bir metni seçen, onu kanon olarak mühürleyen güç, iktidar, kişi veya kurum, bu seçimini kamuoyuna açıklarken çoğu zaman eleştirilecektir. Çünkü insanın ve seçmenin olduğu bir yerde, tamamen objektiflikten asla söz edilemez.

Kanon, kanonlaşmanın hangi kriterler sayesinde oluşabileceğini gösteren bir sınırdır⁶¹. Bu sınırın içinde nelerin olduğu kesin kurallarla

60 Assmann, *a.g.e.*, s.119.

61 Assmann, *a.g.e.*, s.125.

belirlendiğinden, bir kanon metninin onu kanon kabul edenlerin üzerinde emredici tesiri vardır, Jusdanis de bu yüzden kanonunun “hükümünü kabul edenler üzerinde iktidar sahibi” olduğunu vurgular⁶².

Her türlü anlamıyla krizin toplumun birçok kurumda sarsıntılara yol açtığı, toplumsal karmaşalıkların yürürlükteki düzeni bozmaya başladığı zamanlarda edebiyatçılar arasında da eleştiri ve polemiklerin bir geleneği yıkmak amacıyla bir araya getirdiği grup, küme, yazar birliklerinin yeni bir düzen, ekol, mektep vb. kurmak amacıyla birleştikleri durumlarda “kanonlaşma süreci” hız kazanmaktadır. Kanon, bu türden kriz anlarında birbiriyle çatışan düzen ve değer arasında en iyi, doğruyu; kısaca genel kabulün olması gerektiği kuralı temsil etmektedir. Kanon, ulaşılmak istenen bir ütopyanın ortaya çıkarılması ve gerçekleştirilmesidir. Kanon bir toplumun, “gönüllü belleğidir”⁶³. Bu bellek pek çok şeyi barındırmakta, içindekileri saklayarak gelecek kuşaklara örnek-kural olacak niteliğe sahip yönlerini sunma gücüne ulaşmaktadır.

Assmann’ın da dediği gibi kanon “büyük, kategorik ve düzeyli olana yönelen bir harekettir. Bir kanonun genellik derecesiyle üstünlük iddiası arasında doğru orantı vardır. Genellik derecesi ne kadar yüksekse gerekli olanla, somut durumun ortaya çıkardığı çeşitlilik arasındaki uçurum da büyür. Kanonu kabul eden, çeşitli durumları idare etme esnekliğinden vazgeçmiş olur.”⁶⁴

Kanon kavramının geçmişten günümüze kadar geçirdiği değişim ve dönüşümlerde edebiyatın yeri neresidir? Modern anlamda bir edebiyat kanonu, kanon kavramının hemen bütün gerçek, yan, metaforik anlamlarını kullanarak nasıl, neden ve ne zaman yaratılmak istenmiştir? Bu edebiyat kanonu yaratan güç, kişi, kurum vb. kim veya nelerden oluşmaktadır? Bir edebiyat kanonunun olması zorunlu mudur?⁶⁵

Kanon kavramı, ilk anlamındaki değişikliklerle günümüze taşınmıştır.

62 Jusdanis, *a.g.e.*, s.89.

63 Assmann, *a.g.e.*, s.23.

64 Assmann, *a.g.e.*, s.126.

65 Marksist eleştirmenler kanonların gereksiz olduğunu iddia ederler. Bunlardan biri olan Richard Ohmann’a göre, kanonlar kapitalist tüketim toplumunun sınıf ayrımını sürdürmek amacıyla yarattıkları estetik değerlerle oluşturulmuştur. Bu sebepten de kanonlar evrensel hiçbir “nitelik” ya da “geçerliliği” olmayan ideolojik oluşumlardır. Bkz.: Jale Parla, “Gelenek ve Bireysel Yetenek: Kanon Üzerine Düşünceler”, Pasaj, No:6, Kasım 2007-Mayıs 2008, s. 15.

Kelimenin tarih içinde geçtiği duraklarda, içine anlamını zenginleştiren yeni ve farklı anlamların da dâhil olmasıyla kanon çok yönlü, çok cepheli bir kullanım çeşitliliğine kavuşmuştur. Onun bu türden zengin anlam hinterlandı içinde hemen her durumda anlamının farklılaşması, kavramın kararsız yapısının bir tezahürüdür. Bu kararsız yapı, edebiyat alanına uyarlandığı zamanda da bazı adlandırma sorunlarının yaşanmasına sebep olmaktadır.

Kanon kavramı aslında iki ütopyayı içermektedir⁶⁶. İlk ütopya, geçmişin mitik-sembolik bir duygusallık içinde algılanmasıyla oluşturulur. Bunda etkili olan söylem (diskur), bir “geçmiş-cennet” koduyla sürekli yüceltilen değere dönüş(türül)en geçmişin tahayyül edilmesidir. Geçmiş, bir toplumdan başka bir topluma aktarılan geleneğin kaynağı olması yönünden vazgeçilmez bir ütopyik kaynağa dönüşür. Altın Çağ, Yeryüzü Cenneti türünden ütopyik tasarımlar, geçmişe bu tür kutsayıcı bir bakışın tezahürleridir. Geçmiş, oradadır ve araştırılmayı, kodlarının çözülmesini, örnek alınmayı, kutsanmayı, dahası geleceğe aktarılmayı beklediği için hem antropolojik bir kazı nesnesine hem de kanon hükmüne erişmiş metinlere ulaşmaya görece bir imkân sağlayan cevhere, değerli metinlerin barındığı bir hazineye dönüşebilmektedir.

İkinci ütopya ise geleceğe aktarılan kanonlarla ilgilidir. Geleceğe aktarılan kanonlar, ölümsüzlüğe hak kazanmış ütopyaların sonunda karşımıza çıkmaktadır. Geleceğe kalabilmek çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Edebiyatın kendine has telmih- gönderme-ilişkilendirme sistemi ve metinlerarasılık, hermeneutik, alımlama estetiği, yapısalılık, yapıbozuculuk⁶⁷ gibi modern yöntemler bir metnin canlı kalmasına yardım etmektedir. Edebiyat da canlı kalan bu türden metinleri kanonlaştırır⁶⁸.

Geçmişte kalmasına rağmen, içerdiği yüksek edebî-sanatsal değer sayesinde başkaları tarafından sürekli hatırlanan klasik eserler, gelecek ütopyalarının kurgulanmasına fırsat sağlamaktadır. Klasik eserler, başkaları tarafından da işlenerek, örnek alınarak, taklit edilerek diri kalabilmektedir. Ama klasikle kanon arasında hayati önemde bazı farklar vardır. Kanon ve klasik arasındaki farkı belirleyen ilk ölçü, klasik ola-

66 Atakay, *a.g.m.*, s.76.

67 Modern edebiyat kuramları için bkz.: Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul, Say Yayınları, 2003, s.121-237.

68 Atakay, *a.g.m.*, s.76.

mayan eserlerin değersiz sayılmamasıdır. Klasik olmaya hak kazanan eserler, kanon kadar kesin bağlayıcılıklara sahip değildir. Başka dönemlerin başka klasiklerinin olması bu sebeple asla yadırganmaz. Kanon oluşumunda ise dışlanan her şey hor görülür, hatta ölüme mahkûm edilir⁶⁹. Klasikler, yorumlanarak kalıcılıklarını elde ederler ve değerleri sebebiyle de kanon konumuna ulaşabilirler.

Kanon olan eserlerin yanına başka eserlerin dâhil edilip edilemeyeceği konusu da tartışmalıdır. Harold Bloom, kanonları açmak konusundaki bir çabanın gereksizliğine dikkat çekerek aslında tarihin hemen hiçbir zamanında laik kanonun tamamen kapanmadığına vurgu yapar. Kanonları açmak çabasının beyhude bir uğraş olduğunu Batı Kanonu ile ilgili tespitleri vasıtasıyla açıklar. Bloom, Batı Kanonu olarak adlandırılan kümeyi bir insanın bütün çabalarına rağmen hakkıyla öğrenemeyeceğini söylemektedir. Bunda etkili olan ana sebep ise Batı kanonun özünü oluşturan büyük karmaşalar ve çelişkilerin varlığıdır. Hatta çok fazla cüretkâr bir görüşle Batı Kanonunun, özellikle de 1800'den günümüze kadar ne olduğunu hiç kimsenin söyleyemeyeceğini iddia etmektedir. Bloom, Batı Kanonun bütün sıkıntılarından kurtulmasının yolunu onun "hayatta kalanlar listesi" kabul edilerek çözülebileceğini söylemektedir⁷⁰.

8. Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonları ve Edebiyat Kanonlarına "Müdahale"

Bir edebiyat kanonunun oluşmasının temel sebebi, geçmişinde zengin bir edebî birikim bulunan milletlerin geçmişini unutmak istememesidir. Geçmiş, bu milletler için sadece geçmişte kalmamıştır. Onları bir millet yapan hayal, duygu, düşünce, istek, arzu vb. sayesinde onlar kendilerini geleceğe karşı bir direnç içinde hisseder. İşte kanon da geçmiş ile bugün arasında bir köprü görevindedir. Bu köprünün sanat, edebiyat gibi alanlarda kurduğu bağlantı, geçmişin sürekli canlı kalmasını sağlar. Bu canlılık işareti de kanon sayesinde geçmişin sesini bugün bütün yüksek tonlarda seslendirebilmesini sağlar⁷¹. Yaratılmış ve geçici bir sürede dünyada yaşayan insan, Ferda Keskin'in de vurguladığı gibi dünyayı

69 Assmann, *a.g.e.*, s.122.

70 Harold Bloom, *The Western Canon: The Books and School Of The Ages*, U.S.A, Harcourt Brace &Company,1994, pp. 37-38. Türkçesi için bkz.: Bloom, a.g.m., *Kitap-lık*, s.90.

71 Jusdanis, *a.g.e.*, s.95.

yönlendirmek, ona hâkim olabilmek, dağılmamak için kanonu yaratmış, sonsuz olan, sınırsız olana sınır koymaya çalışmak istemiştir⁷².

Türkiye’de edebî geçmişle (miras) kurulmak istenen sahici ilişkide çözümlenmesi gerekli önemi sorunlar vardır. Geçmişte yazılmış metinlerin kolayca okunup anlaşılmasını engelleyen ve anadilde yazılmış metinleri maalesef büyük bir “yığın” hâline getiren harf devriminin etkisi⁷³ kanonla kurulması gerekli bağı zedelemiş ayrıca “travmatik bir model değişmesiyle”⁷⁴ birlikte de kanona bütün hâlinde bakabilme imkânı uzun zaman ihmal edilmiştir. Örnek olma vasfını kaybeden ve gelecekte okunup incelenme fırsatı sadece eski yazıyı bilenlerin insafına bırakılan eserler, doğal olarak ciddi anlamda unutulma tehlikesi yaşamaktadır. Jale Parla’nın yerinde tespitiyle söyleyecek olursak “Türkiye’nin edebi geleneği birçok kamburla yüklüdür.”⁷⁵ Bu yüzden de, ana kaynaktan beslenmek yerine ikinci elden aktarmalarla geçmişin kanon seviyesinde “genelliğine” bu tür bir yöntemle ulaşılması çok zordur. Eski yazıya hâkim olmayan insanlar bu tür metinlere kolayca nüfuz edememektedir. Metne müdahale edilmeden yapılan transkripsiyonlar da istenilen seviyede değildir. Kanonları yalnızca yazar-eser odaklı nitelikleri açısından çok üst düzeyde olmayan antolojilerden öğrenmek zorunda kalanlar, yargılarında ya tamamen kötileyici ya da tamamen yüceltici bir tavır geliştirmişleridir. Ayrıca eski metinleri genel lise seviyesinde her öğrenciye doğru bir seçimle öğretilmemesi de sorunun bir yumak hâ-

72 Murat Belge-Ferda Keskin, “Hayat Sonsuz Değildir; Kanon Lazım”, (Söyleşenler: Mesut Varlık, Eda Çaça, Yunus Akbaba), *Kült*, nr.1, Ocak-Mart 2011, s.47.

73 Konuyla ilgili sıra dışı bir çalışma için bkz. Geoffrey Lewis, *Trajik Başarı: Türk Dil Reformu*, çev. Mehmet Fatih Uslu, 2. bsk., Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004, 222 s.

74 Orhan Koçak, travmatik model değişmesi kavramını şöyle açıklamaktadır: “Türkiye Tanzimat’tan sonra bir travmatik model değişmesi yaşadı ama Cumhuriyet’ten sonra başlayan içe kapanış bu model değişimini *unutturarak, gözlerden silerek* sürdürdü. Cumhuriyet’in soyut evrenselciliği de bu silinmeyi, bu unutuşu kolaylaştırdı. Çoğu zaman, düşüncemizi ve duygularımızı kuşatan çerçeveyi göremiyor, bunun bir model olduğunu, üstelik bir yenilginin, bir imkânsızlığın sonucunda benimsenen bir model olduğunu ve her model gibi bunun da bir tarihi ve bir coğrafyası bulunduğunu unutuyorduk. Bu, psikolojik bir savunma mekanizmasıydı bir yönüyle: Başka yerde geliştirilmiş ve bizim için yeni olan bir modeli bir gecikmeyle benimsediğimizi kabullenmek ve bunu sürekli hatırlamak, hep merkez-dışı ve ikincil konumda olduğumuzu da sürekli hissetmemize yol açacaktı. Bu sıkıntıdan kurtulmak için ‘çağdaşlık’ adını verdiğimiz bir soyut evrenselci modele kaçtık.” Orhan Koçak, “Türkçede Eleştiri, Bir Tarihselleştirme Denemesi”, (Söyleşi) Semih Sökmen, *Defter*, No: 31, Sonbahar 1997, s.88- 108. s.91.

75 Parla, *a.g.m.*, s.53.

linde çözümlenmesi zor bir mesele hâline gelmesine sebep olmaktadır⁷⁶. Orhan Tekelioğlu, Türkiye’de “tekil” bir kanonun niçin oluşmadığını ya da “çoğul” kanonlar oluştuğunun sebeplerini sıralarken “dil inkılâbının edebî söyleme olan etkisi”⁷⁷ni bir başlık altında incelemiş olması, ulus- devlet kurulurken edebiyat kanonu kurmak isteyenlerin nasıl zor da kaldıklarının de bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Murat Belge ise “her şeyi yukarıdan aşağıya halletmiş” bir toplumda, kimsenin üzerinde tartışamayacağı bir edebiyat kanonunun oluşmasının mümkün olmadığına dikkatleri çekmektedir⁷⁸.

Edebiyat kanonu, popüler edebiyatın da kayıt altına alındığı, hangi türlerin popüler kabul edilerek toplumun geneline sunulabileceğini gösteren bir değerler bütünü oluşturur. Bazı yazar ve türlerin bazı zamanlarda neden diğer tür ve yazarlardan değerli, “makbul”, önemli kabul edildiğini belirleyen ölçülerin en önemlilerinden biri edebiyat kanonunun varlığıdır. Bu kanona giremeyen yazar ve türler, içerdikleri önemli edebî-estetik değer ve yeniliklere rağmen bazen devrin edebiyat piyasasında hiçbir iz bırakmadan unutup gitmişlerdir.

Kanon olan metin/yazarın kanon olarak isimlendirilmesi için bir geleneğin içinden akıp gelen geçmişin yüceltilmiş, kalıcı, önemli değer ve üstünlüklerini devralıp çağıyla bu değerleri bir paydada eşitlemesiyle mümkündür. Edebiyat kanonlarının oluşmasında, geçmişte bir milletin ruhunu ifade eden, kullandığı dil ile geleceğe seslenen kanon kurucusu dâhilere de ihtiyaç vardır. Jusdanis edebiyat kanonunun nasıl oluştuğunu ve bu oluşan kanonun bir millet için ne kadar değerli olabileceğini şöyle anlatır:

“Edebiyat kanonları bazı metinlerin otoritesini pekiştirir, kabul edilebilir olanı kabul edilemez olandan, edebi olanı edebi olmayandan ayırırlar; bir geleneği muhafaza edip bugünü geçmiş başarılarla iriti-

76 Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul, Kitabevi, 2000, s. 106-108.

77 Orhan Tekelioğlu, “Edebiyatta Tekil Bir Ulusal Kanonun Oluşmasının İmkânsızlığı Üzerine”, *Doğu Batı*, y.6, No: 22, Şubat-Mart-Nisan 2003, s.75- 76. Tekil bir ulusal kanonun oluşmamasının ya da çoğul kanonların oluşmasının diğer sebeplerini yazar şu başlıklar altında incelemiştir: “Hiçbir Zaman Sömürge Olmamak, Batı’nın Tanımındaki Zorluklar, Kanonik Model- Metin Ya Da Ana Metin Ne Olduğu Sorunu” dur. Bkz. Tekelioğlu, *a.g.m.*

78 Murat Belge- Ferda Keskin, “Hayat Sonsuz Değildir; Kanon Lazım”, (Söyleşenler: Mesut Varlık, Eda Çaçça, Yunus Akbaba), *Kült*, nr.1, Ocak-Mart 2011, s.53.

batlandırırılar; bütün bir milletin kimliğinin oluşturulup korunmasına yardım ederler; bir cemaatin hikâyelerini düzgün hiyerarşiler içinde tasnif ederler. Kanon, içinde bir milletin, bir sınıfın ya da bir bireyin farklılaşmamış bir kimlik bulabileceği ütopyik bir sürekli metinsellik mekânıdır. Kanonun işleyebilmesi için, kullandıkları dil ve otoriteleri ile onu üretip geçerli kılar gibi görünen (Homeros, Shakespeare, Dante ve Goethe) gibi kurucu dehalar kavramı esas önemdedir. Bu kurucular bütün milletin ruhunu ifade eder ve böylece, paradoksal olarak milli sınırları aşır evrensel şahsiyetler hâline gelirler. Ama yerel ve küresel yazarlar olarak oynadıkları ikili rol kanonun milli statüsünü zedelediği gibi ona milletlerarası bir prestij de verir.⁷⁹

Jusdanis, bir edebiyat kanonunun Kitabı Mukaddes gibi işlev gördüğünü belirtir. O, Batı toplumlarında Kitabı Mukaddes'in ayrıcalıklı, dokunulmaz, değiştirilmez metin olarak sahip olduğu gücü kaybetmesiyle birlikte edebiyat kanonu kavramının ortaya çıktığında ısrarcıdır. Bu fikrini kanıtlamak için de Almanya örneğini verir. Ona göre Almanya'daki edebiyat kanonu, "yeni okuma" ve "yorumlama" teknikleriyle meydana çıkmıştır⁸⁰. Kanon, bazı metinlerin işin erbabı kabul edilenlerce "değerli"; bazı metinlerin ise geleceğe kalamayacak kadar "değersiz" olduğunun tescilini yapar.

Bazı metinlerin unutulmayıp geleceğe kalması dikkate değer bir durumdur. Kalıcılığı, orijinalliği, örnekliği, kural olmayı, listelenen kitap/yazarları içine alan kanonun çözümlenmesi yapılmaya çalışılırsa, bu çözümlenmede metinlerin nasıl işlenerek kanon makamına ulaşmış olduklarını tarihsel- edebî bir alan araştırmasıyla aydınlatabiliriz. Toplumlardaki beğeni ölçütleri değiştikçe, edebî türlerde de değişiklikler olmakta, bu sebepten kanon da değişmektedir. Kanona girememek ölümsüzlüğe kolayca ulaşamayacağını gösterir. Harold Bloom, Gore Vidal'in kanona girememesinin sebebi olarak cinsel eğilimini öne sürdüğünü söyler. Bloom ise onun kanona girememesinin asıl sebebini, Vidal'in yazdığı en iyi romanların tarihsel romanlar olması ve bu alt türün artık kanonlaşmaya uygun olmaması şeklinde açıklar⁸¹. Hayriye Ünal da bir yaza-

79 Jusdanis, *a.g.e.*, s.94.

80 Jusdanis, *a.g.e.*, s.98.

81 Harold Bloom, "Kanona Ağır" Çeviren: Mehmet H. Doğan, *Kitaplık*, y.11, No:68, Ocak 2004, s. 81-82.

rın kanona girememesi sebeplerine de değindiği yazısında kanonizasyonu, “gücün manipülasyonu” ile ilişkilendirerek kullanır. “Mitleşme” ve “kültleşme” kelimeleriyle de kanona dâhil olmanın imkânlarını açıklar⁸². Deniz Cenk Demir, Şükûfe Nihal’in Cumhuriyet kanonunda yer bulamamasının sebebini, onun “kadın” olmasına ve “cemiyet içi kadın tacizlerini ifşa edip” bu durumu eleştirel bir biçimde *Yalnız Dönüyorum* isimli romanında konu etmesine bağlar⁸³. Bu türden metinler, beğeni değişiminin doğal bir sonucu olarak merkezi önemlerini yitirip daha önemsiz yer ve konumlarda kalabilirler.

Modernleşme, kanonun anlam dünyasını da değiştirmiştir⁸⁴. “Modernleşme” der Jusdanis, “*katmanlaşmış sistemin etnik-dinsel kimliklerinin yerine geçecek bir milli kültürün oluşturulmasını gerektirir. İmparatorluğun mutlak yasalarının ve kilisenin zorlamaya dayalı âdetlerinin tersine, milli kültür bireyleri cemaat alışkanlıkları, deneyimler, hikâyeler ve tabii ki dil aracılığıyla birleştirir. Devletin bu planlı birlik yoluyla birbirlerine bağlanan üyeleri ortak miraslarını, insanlıklarını ve yazgılarını yaşarlar. Milletın hikâyesini anlatan metinlerden oluşan bir toplam olarak edebiyat kanonu insanların kendilerini birleşmiş bir milletin yurttaşları olarak görmelerini sağlayarak dayanışma deneyimini kolaylaştırır.*”⁸⁵

Kanon, sadece “milli kimliği” temsil etmez aynı zamanda halka milliyetçiliğin önemli kabul edilmiş değerlerini aşılıyarak bu kimliğin üretilmesine de katılır. Bunu yapabilmek için de kanon milletin tarihini kendi anadilinde kaydeder. Kanon modernleşmenin yıkıcı etkilerinden toplumu korumakla kalmaz, bir kalkan gibi modernleşmenin milletin benliğinde açmaya çalıştığı saldırılardan onları korur⁸⁶. Bu koruma da toplumdaki kalıcılık kategorisine ulaşmış metinlerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü milletin hassas kabul ettiği her türlü değer ve ölçü, kanon seviyesindeki eserler vasıtasıyla geleceğe taşınır.

82 Detaylı bilgi için bkz. Hayriye Ünal, “Kabilelerden Uzakta, Unutuştan Mahrum: Türk Şairinin Alın Yazısı”, *Karagöz*, nr.17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s.22-29.

83 Detaylı bilgi için bkz. Deniz Cenk Demir, “*Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında 31 Mart Olayı'nın Temsili*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s.220-221.

84 Jusdanis, *a.g.e.*, s.82 v.d.

85 Jusdanis, *a.g.e.*, s.79.

86 Jusdanis, *a.g.e.*, s.79.

Milletin “mukaddes geçmiş imgesinin” barındığı kanonik eserler, toplumun kolayca dağılmayacağına garantisini verir. Kanon aslında kalıcılık statüsüne ulaşmış metinlerin kalıcılığını garanti altına almak anlamına da gelir⁸⁷. Bu sayede geçmişin hemen her türlü özelliği, kanon sayesinde yeniden canlanma umuduna kavuşur. Geleceğe aktarılmış bu metinler, bir nevi kutsallığa ulaştıkları için toplumun bütün bireylerine de öğretilmesi gereklidir. Bu amaçla kanonlar eleştirmenler tarafından, eleştiri nesnesi kabul edilir. Eleştirmenlerce kanonik metinlerin kalıcılığını daha da aydınlatacak eleştirel okumalar, metinle ilgili çeşitli kazı çalışmaları, karşılaştırma ve benzerlikleri ortaya çıkarıcı işlemler yapılır. Toplumun veya sınırlı bir topluluğun veya cemaatin unutulmaya terk etmediği metinler “kutsal”dır ve bu kutsallıkları onların okullarda ders olarak okutulmalarına yaramaktadır.

Okul müfredatlarındaki metinlerin, genç kuşaklara sunulmasının temel amacı, metnin niçin “kutsal” kabul edildiğini onların öğrenmesini sağlamaktır. Metnin içerdiği değeri hazmetmiş öğretmenler, bu tür metinlerin kutsallıklarını çeşitli yollarla öğrenciye ispat eder. Genç kuşaklar, bu sayede “kutsal kodlu bir kanonun” okullarda kutsanmasına katılır. Bu tür kanonik metinler genç kuşaklara örnek olmaları amacıyla edebiyat tarihlerinde, yıllıklar ve antolojilerde⁸⁸ kolayca yer alabilmektedir.

Kanon geçmişle bugün arasında bir irtibat kurmaktadır. Jusdanis, Burjuva toplumlarındaki kanonun önemi “Geçmişle bugün arasında bir kopukluk gören parçalara ayrılmış burjuva toplumunda, kanon idealize edilmiş bir gelenek deneyimini kolaylaştırır. Artık var olamayacak bir zaman yüzünden hissedilen melankoliyi ifade eder.” cümleleriyle anlat-

87 Jusdanis, *a.g.e.*, s.101.

88 Jusdanis, antolojilerin kanon için önemini şu şekilde açıklamaktadır: “*Bir antoloji, belli bir dönemin, çeşitli nedenlerle antolojiyi hazırlayan kişinin dikkatini çeken, kanona dâhil olan metinlerini yansıtır. Antolojileri hazırlayanlar çoğunlukla yaptıkları seçmenin gerekçesini, hem kendi varsayımlarını hem de okurlarının beğenilerini ortaya koyan savlar içeren bir önsözle açıklarlar. Neyin merkezde neyin çevrede olduğunu, neyin yeniden basılıp neyin yeniden basılmayacağını onların-ve tabii yazarların, öğretmenlerin, kütüphanecilerin, kitap tanıtım yazısı yazarların- kararları belirler. Bir metnin bir antolojiye dâhil edilmesi tabii ki o metnin kanonlaşacağına garantisizdir. Bu yüzden antolojiler başlangıç aşamasında, tanınmış metinleri bünyelerine dâhil ederek kanonu yansıtır. Basıldıkları zamansa edebiyat söylemine girerek kanonun (yeniden) oluşumunda rol alan önemli faillerden biri haline gelirler.*” Jusdanis, *a.g.e.*, s.105.

maktadır⁸⁹.

Edebiyat, millî kültürlerin icat edilmesinde önemli bir role sahiptir. “Milletler” der Stathis Gourgouris “siyasal ve coğrafi olarak millet adını almadan önce rüya olarak var olurlar.”⁹⁰ Kültürün içinde değerli bir kurum olan ve kültürü oluşturan, bir arada tutan edebiyat, milletin rüyalarını korumak ve bunları tehlike anlarında yeniden canlandırmakla yükümlüdür. Millet olmanın, bir milleti var eden özelliklerinin en önemlilerinden olan edebiyat, “milletin” özünü ihtiva eden metinleri gelecek kuşaklara aktararak, milletin varlık sebebini kanıtlar.

Milletin inşa edilmesi sürecinde milletin öz değerlerini, benliklerini, geçmişte yapılan hatalarından alınan dersleri ve geleceğe ne gözle bakıldığını sonraki çağlara taşıma görevi edebiyatındır. Milletin inşasında millî bilinci belirleyip ilerde çözümlenmesi gereken sorunları bir araya getirip kod hâlinde sunan kurumun edebiyat olması, milletin inşasına en fazla yardımı edebiyat kurumunun yapmasına imkân sağlamaktadır⁹¹. Geleneğin kutsallaştırılarak yeniden topluma sunulması sırasında toplum da bu kutsallaştırmadan nasibini alır. Bu sebepten kanon, bireysel kimliğin de temelini oluşturan, ortak kimlik oluşturma ve bu kimliği sağlamlaştırma ilkesi olarak görev üstlenmektedir. Kanon böylece bireysel kimlik ile toplumsal kimlik arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkartır⁹².

“Dil ve edebiyatın” millet için aynı değerde öneme sahip olduğu düşüncesini ilk ileri sürenlerden biri olan Johann Gottfried Herder, “bir dilin ruhu aynı zamanda bir milletin edebiyatının ruhudur.” fikrini ortaya atarak dilin bir millet olma idealine sahip topluluk için ne derece önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır⁹³.

Edebiyatın milli kültürlerin icat edilmesinde oynadığı önemli rol yüzünden, kanonluk metinlere özel ayrıcalıklar tanınmaktadır. Kanon derecesine ulaşmış metinler, milleti oluşturan bireyler tarafından yorumlanırlar. Bu metinlerin mensubu buldukları millet için önemlerini, seçilmiş ve muteber özelliklerinin örnek niteliğini anlamaya ve anladık-

89 Jusdanis, *a.g.e.*, s.82.

90 Jusdanis, *a.g.e.*, s.68.

91 Jusdanis, *a.g.e.*, s.68.

92 Assmann, *a.g.e.*, s.127.

93 Jusdanis, *a.g.e.*, s.76.

larını çevrelerine bu eserler yoluyla anlatmaya çalışırlar. Frank Kermode'un belirttiği gibi, kanona ait kitaplara, “yalnızca yüce bir değer verilmaz; bu kitaplara aynı zamanda neredeyse kutsal metinleri tefsir eden hahamlara özgü bir yorum ve spekülasyon özeni gösterilir.⁹⁴” Bunların içlerinde çok çeşitli ve fazla iç ilişki ve sır barındırdıklarına da inanılır. Kanona dâhil edilen eserlere Kermode'un dediği gibi tefsir edilme ruhsatına sahip bir damga vururuz⁹⁵. Bu türden bir düşüncenin ortaya çıkması dolayısıyla da kanon, her okumadan sonra bir şeylerin zorunlu olarak atlanmasını gerektirmektedir. Bu atlamaların da zorunlu olarak başka bir okumaya da ihtiyaç duyması kanon olmuş eserlerin sürekli yorumlanmalarını sağlamaktadır. Kanon olan eserler, her zaman yenidirler ve yeni yorumlara da açık kalırlar. Onların anlam zenginlikleri ve değerleri de bu şekilde korunmaktadır⁹⁶.

Kanon olan metinlerin yorumlanmaları da diğer yorumlardan farklılıklara sahiptir. Bu tür metinlerin bir harfine bile dokunulamaz; bunlar zaman içinde kesinleşip içine başka şeylerin katılması mümkün olmayan bir katılığa eriştiklerinden, genişletilmeleri, taklit edilmeleri ya da eleştirilmeleri söz konusu bile olamaz. Yorumlama sadece tek bir boyutta, metnin kendisini bozmayacak boyutta icra edilir⁹⁷. Yorumlanma kanonlaşmayı garantilemese de hayatta kalmanın ön şartıdır⁹⁸.

Kanon olan metinler nasıl ve nerelerde kullanılarak kanon olabilmıştır? Kanon, bir topluluğun/toplumun zaman içinde geçirdiği aşama, değişme, dönüşümler içinde aslında geleceğe taşıdığı- veya çeşitli olumsuz sebeplerle geleceğe taşımak istemediği- “özünü” göstermektedir. Bazı metinler bilerek ve istenerek kanon seviyesinde geleceğe uzanır. Türk edebiyatının ilk yazılı ürünlerinin verildiği çağlardan günümüze kadar geçen yazar ve eserlerin bazılarını hatırlayıp bazılarını unutmamızın pek çok sebebi olabilir.

Harold Bloom, bir metnin veya yazarın kanon statüsü kazanması için sonradan gelen yazar ve eleştirmenlerin önemine değinmektedir. Blomm'a göre Milton'u kanonlaştıran ilk sebep Milton'un kendisidir

94 Frank Kermode'dan aktaran Jusdanis, *a.g.e.*, s.82.

95 Frank Kermode'dan aktaran Jusdanis, *a.g.e.*, s.82.

96 Jusdanis, *a.g.e.*, s.82-83.

97 Assmann, *a.g.e.*, s.103.

98 Jusdanis, *a.g.e.*, s.102.

ama onun kanon olabilmesi için ayrıca arkadaşı Andrew Marwell'den başlayıp John Dryden yoluyla on sekizinci yüzyılın ve Romantik dönemin hemen bütün önemli şairlerine kadar Pope, Thomson, Cowper, Collins, Blake, Wordsworth, Coleridge, Byron, Shelley, Keats gibi şairlerinin katkısı ve Dr. Johnson ve Hazlitt gibi eleştirmenlerin de onun kanonlaşmasına yardımcı olduklarını iddia eder. Geleneği aşmış ama gelenekten de asla ayrılmamıştır. Kanona girebilmenin temel şartların ilki ise estetik güce sahip olmaktır⁹⁹.

Türk edebiyatında da örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yaşarken "sükût suikastine" uğradığından bahsetmesi, o devrin aydınları tarafından ciddiye alınmaması dikkat çekicidir. Günümüzde ise eserleri ve fikirleriyle bir "basübadelmevt"i yaşayan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu türden bir yeniden dirilişine ne/ler sebep olmuştur? Buna benzer örnekleri dünya edebiyat ve kültürlerinde de görmemiz mümkündür. Platon'un hemen hemen bütün eserleri günümüze kadar unutulmadan gelebilmişken, onun düşmanlarının adının bile unutulması manidardır¹⁰⁰.

Bağlamın içinde var olan metinlerin bir kanon oluşturmaları kanon çözümlenmesinde amaçlananların başarıyla elde edilmesini sağlamayabilir. Bir kanon oluşumunu çözümlerken aynı zamanda kanonlaşmaya imkân sağlayan bütün koşulların de çözümlenmesi gereklidir. Jusdanis'in belirttiği gibi kanonluğa dair bir araştırma, tek tek yazarların veya bir bütün olarak edebi hareketlerin önem kazanmalarını ya da ortadan kaybolmalarını sağlayan değerlendirme ölçütleri, beğeni ilkeleri, epistomolojik varsayımlar, edebiyat ve eleştiri kuramları ile ilgilenmelidir¹⁰¹.

Peki, edebiyat kanonları nasıl oluşmaktadır? Murat Belge, günü-

99 Harold Bloom, "Kanona Ağıt", *Kitaplık*, s.85.

100 Jusdanis, bir metnin hayatta kalmasını ilgi-çıkarcı denkleminde açıklamaktadır: "Kanonluk metinlerin, üslupların ve yaklaşımların edebi olarak adlandırıldığı ve böylece dikkat görmeye layık hâle geldiği ya da kenarlara itildiği, hatta yok olmasına izin verildiği bir sınıflandırma sürecidir aslında. Kanona dâhil olan metinler eski dönem cemaatleri tarafından önemli görülmüş olmalarına rağmen, kıyıda kalmış metinlerden alıntı yapılmamış, başvuru kitaplarında bahsedilmemiş, bunlar hakkında eleştiri yazılmamış, antolojilerde şerhler düşülmemiştir. Bu yapıtlar, baskıları kalmamışsa, yeniden dirilmek için olağanüstü otoriteyi haiz önemli edebiyatçıların (T.S. Eliot gibi) ya da uzmanlaşmış yayınevlerinin (İngiltere'deki Virago gibi) müdahalesini beklemek zorundadır. Kısacası, hayatta kalma tam anlamıyla ilgiye/çıkarcıya bağlıdır. Jusdanis, *a.g.e.*, s.99-100. Unutma ve unutulma bağlamının detaylı açıklanması için ayrıca bkz. : Jusdanis, *a.g.e.*, s.80 v.d.

101 Jusdanis, *a.g.e.*, s.82.

müzde kanonun nasıl ve kimler tarafından oluşturulduğuyla ilgili üç mercinin varlığından bahsetmektedir¹⁰². Bunların ilki, toplumda “edebiyat işleriyle” uğraşan her çeşitten yazarlar¹⁰³, aydınlar, öğretmenler, gazeteler vb. dir. Kanon kurumsal bir yapının tercih, teklif, ret ve kabulleriyle oluştuğundan dinsel veya laik bir kanon oluşumunda da kurumsallık önemli bir değer ve vazgeçilmez niteliklerden birisidir. Kanon oluşumunda eskiden nasıl ki din alanında kilise baskın bir rol üstlenmişse şimdi sanat ve edebiyat alanında “eğitim kurumları, siyasi erk, yazılı ve görsel basın, dergiler, üniversiteler gibi kurumlar karmaşık bir etkileşim süreciyle kanonun oluşmasına katkıda bulunurlar.¹⁰⁴” Kanon oluşumuna bunlarla birlikte edebiyat eleştirisine direkt bir katkı sağlayan eleştirmen ve edebiyat tarihçilerinin yanı sıra akademik anlamda araştırmalarla kanona müdahale edebilecek akademisyenler de katkıda bulunmaktadır. Bunların güçleri ise neyin kanon olacağına neyin kanon olmayacağına görüş, fikir, kanaat, yazar-eser-çevreyle ilgili ilişkileri yoluyla karar vermeleridir.

Günümüzde bazı dergiler, Türk edebiyatının çeşitli edebî türlerindeki kanonları ortaya çıkarmak amacıyla soruşturma dosyaları, özel sayılar hazırlamaktadır. Bunlardan Semih Gümüş’ün yayın yönetmenliğindeki Notos Öykü dergisi son dört yılda edebiyat dünyasında tartışılan ve ses getiren dört farklı soruşturma düzenleyerek Türk edebiyatının bir nevi kanon listelerini oluşturmaya çalışmıştır. Bu araştırmaların ilki “Ölmeden Önce Okunması Zorunlu 40 Kitap”tır¹⁰⁵. 74 seçicinin önerdiği

102 Belge, *a.g.m.*, *Kitap-luk*, s.55.

103 Jale Parla da yazarları asıl kanon yapıcı güç olarak kabul eder: “...kanonların en kayda değer kuruluşu eleştirmenler değil, bizzat edebiyatçılar tarafından yapılandır. Örneğin, edebi kanonu değiştiren Cervantes’in bu girişiminin ardında koskoca bir kültür, siyaset, epistemoloji dönüşümü yatar; Goethe’nin Faust söylencesini temel alarak yarattığı ama ilk kez cehenneme değil de cennete gönderdiği Faust’u, Aydınlanma’nın edebiyata nüfuzunu gösterir; Zhdanov’un dayattığı kanonun yıkılışı, bir edebiyatçının sayesinde olur: Bulgakov’un Usta ve Margarita’sı Rus Klasikleri arasında yerini alır, çünkü Usta ve Margarita’da Bulgakov Dostoevsky’nin sorduğu soruları bir kez daha, ama çok farklı bir kültürel ortamda sorar. Shakespeare’in tüm yapıtları bir yönüyle kanon kırıcı, diğer yönüyle kanon yapıcıdır. Gene bir Kanon (din adamı) olan Rabelais Gargantua ve Pantagruel’le öyle sıra dışı bir yapıt koymuştur ki ortaya, bu yapıt sonradan Bakhtin’in roman kuramına temel teşkil edecektir.” Parla, *a.g.m.*, *Kitap-luk*, s.52.

104 Atakay, *a.g.m.*, s.70.

105 Detaylı bilgi için bkz.: “Ölmeden Önce Okunması Zorunlu 40 Kitap”, *Notos Öykü*, No: 3, Nisan-Mayıs 2007.

405 Türk ve dünya klasiğinden en çok oy alan 40 kitap seçiciler kurulu tarafından belirlenmiştir. Listede 12 Türk yazarın eseri yer almaktadır. Bunlardan ikincisi “Yüzyılın 40 Romancısı”dır. Derginin genel yayın yönetmeni Semih Gümüş’ün ifadesiyle bu soruşturma, “çağdaş Türk romanının kanonunu sorgulayanlar için sağlam bir temel” oluşturmaktadır. 135 seçicinin önerdiği 97 romancı arasından yüzyılın 40 romancısı belirlenmiştir¹⁰⁶. Üçüncü soruşturma “Edebiyatımızda Geleceğin Ustaları” başlığını taşımaktadır. Bu soruşturmada da edebiyatımızda geleceğin ustaları arasında adları öne çıkan 25 yazar belirlenmiştir¹⁰⁷. Dördüncü soruşturma ise “Yüzyılın 40 Öykücüsü”dür. Bu soruşturmada 205 seçici, yüzyılın 40 romancısını seçmiştir¹⁰⁸. Bu türden kanon listeleri düzenlemek, bütün öznellikleri de barındırdığı için tartışmalara sebebiyet vermektedir. Tartışmalar da doğal olarak edebiyat dünyasında hareketlenmelere yol açmaktadır.

Murat Belge, kanon oluşturabilen ikinci mercinin, “en genel adıyla siyaset, biraz daha somutlarsak belki devlet denen tüzel kişilik” olduğunu belirtir¹⁰⁹. Devlet organları, edebiyata ve yazarlara aldığı tavırlarla kanonun belirlenmesinde etkili bir güçtür¹¹⁰.

Günümüzde devlet kurumunun bir kanon oluşturmak için nasıl bir yöntem kullandığına ilk ve orta öğretim okulları için oluşturulan “Millî Eğitim Bakanlığı’nın 100 Temel Eser” listeleri güzel bir örnek olarak düşünülebilir. Bu listelerin temel amacının Türkiye’deki ilk ve orta öğretim kurumlarında eğitim gören öğrenciler üzerinden bir devlet kanonu oluşturmak olup olmadığı tartışmalı bir konu olsa da¹¹¹ bu listelerin sadece kanonun geçmişten günümüze kadar şekil değiştirerek gelen “lis-

106 Seçiciler ve liste için bkz.: “Yüzyılın 40 Romancısı” *Notos Öykü*, nr.8, Şubat-Mart 2008.

107 Seçiciler ve liste için bkz.: “Edebiyatımızda Geleceğin Ustaları”, *Notos Öykü*, nr.14, Şubat-Mart 2009.

108 Seçiciler ve liste için bkz.: “Yüzyılın 40 Öykücüsü”, *Notos Öykü*, nr.14, Şubat-Mart 2010.

109 Belge, *a.g.m.*, *Kitaplık*, s.55.

110 Kanon oluşturmak amacıyla siyasi kanadın yaptığı müdahaleler için bkz. Belge, *a.g.m.*, *Kitaplık*, s.56-59.

111 Ferda Keskin, Millî Eğitim Bakanlığının resmi bir kuruluş ve a priori olarak nasıl bir kanon oluşturabileceği bilgisine sahip olmadığını düşünmektedir. Bkz. Murat Belge-Ferda Keskin, “Hayat Sonsuz Değildir; Kanon Lazım”, (Söyleşenler: Mesut Varlık, Eda Çaça, Yunus Akbaba), *Kült*, nr.1, Ocak-Mart 2011, s.51. Millî Eğitim Bakanlığının “100 Temel Eser Listesi”nin kanon olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve bu listelerin edebî niteliğiyle ilgili bkz.: Pelin Başçı, *a.g.m.*, s. 45.

te” anlamıyla da örtüşmesi konunun ne kadar çetrefilleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Devletin bir kurumu tarafından düzenlenen listedeki ilk ve orta öğretimlerdeki öğrencilerin okumak zorunda oldukları Türk ve Dünya klasikleri, devlet kurumlarının edebiyat alanına müdahalesini ve bir anlamda kanon oluşturma çabalarının bir ürünü olarak yorumlanabilir¹¹².

Devletin özellikle 1930’lı yıllardan itibaren bir “ulus inşa” etme çabasının en önemli güç alanı olan eğitim öğretim sistemine hizmet eden ve edebiyat ders kitaplarının programlarını kendi istediği “kanona” ulaşmak, tasarladığı geleceğe uygun zihinler yetiştirmek amacıyla edebiyat ders kitaplarına yansıtma istediği “kanon”da dikkate değer ayrıntılar gizlidir. Elif Baki’nin *Ulusun İnşası ve Resmî Edebiyat Kanonu* isimli eserinde, Milli Eğitim ideolojisinin edebiyat eğitime bakışı ders kitapları temelinde incelenmiştir.

Elif Baki, 1930–1980 yılları arasındaki lise öğrencilerine okutulan ders kitaplarında edebiyatın, eleştirel ve sanatsal yaklaşımlardan arındırılarak ulus inşa sürecini, bu sürece ve sürecin sonuçlarına uygun insan modelini yaratmanın temel araçlarından biri olarak kullanıldığını iddia etmektedir¹¹³. Baki, Cumhuriyet ideolojisini kuran ve devam ettirenlerin edebiyatı “ulus-devlet inşası” ve bir kanon yaratma amacıyla “faydacı” bir yaklaşımla araçsallaştırdığını, bu tür bir edebiyat eğitiminin dolaylı yollardan edebiyat eğitime zarar verdiğini¹¹⁴, bu sebeple de toplumun edebiyatla olan ilişkisinde bazı çatlakların oluştuğunu iddia eder.

Siyaset kurumunun da kendi kanonunu oluşturmak, kendi doğruları-

112 Millî Eğitim Bakanlığının “100 Temel Eser Listesi”nin kanon olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve bu listelerin edebî niteliğiyle ilgili Bkz.: Pelin Başçı, *a.g.m.*, s. 45. Birçok Avrupa ülkesinde ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan millî edebiyat kanonlarıyla ilgili bir araştırma için ayrıca bkz.: “National Literature Canon”, (Çevrimiçi) <http://www.nfer.ac.uk/eurydice/pdfs/NationalLiteratureCanon.pdf>, 25.03.2010.

113 Elif Baki, *Ulusun İnşası ve Resmî Edebiyat Kanonu*, 2010, Libra Kitap, İstanbul, s.173. Devlet, ders kitaplarına girecek veya girmeyecek metin ve yazarları seçme işini Talim Terbiye Kurulu’na havale etmiştir. Talim Terbiye, bazı yazılı kurullarla devlet tarafından “kutsanmış” metin ve yazarları ders kitaplarına alırken bazen de yazılı olmayan kurallarını işleterek sakıncalı görülen, öğrencilerin ulaşılmasını istemediği metin ve yazarları ders kitaplarının dışında tutmaktadır. Bu durum, kanonun “emredici kesinliği” karşısında; seçme, seçilme ve seçici arasındaki netameli konumu anlatan bir örnektir.

114 Elif Baki, *a.g.e.*, s.177. Devletin ders kitaplarına ve müfredata olan etkisi için şu yazıya da bakılabilir: Evren Kuçlu, “Devletin Seçkisi: Müfredat”, *Karagöz*, nr.17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s.37-39.

na uygun bir kanon yaratmak istediğine dair örnekler vardır. Siyasi müdahalelerle kendi kanonu yaratmak, kendi çıkarlarına hizmet eden bazı eserleri kanonlaştırmak için yazarları teşvik eden ve çıkarına hizmet edenlere ödüller veren siyasi otoriteler genelde olumlu sonuçlar elde edememişlerdir. İktidarın ideolojisini temellendirmeye, toplumun hafızasını ciddi bir biçimde oluşturulmak istenen yeni kanona hazırlamak isteyenler, kanonlaştırma sürecinden bir şekilde istifade etmek istemişlerdir. İktidar, pek çok alanda yeni insan, toplum, medeniyet ve dolayısıyla da edebiyat inşa etmek için çeşitli müdahalelerle kurulmak istenen kanonu halka “hissettirmeden” benimsetmenin en kolay ve köklü yolu olan edebiyatı ve edebiyatçıları amaçları doğrultusunda “kullanmışlardır.”

Birinci Dünya Savaşında çeşitli cephelerde savaşmak zorunda kalan Osmanlı devletinin bir “savaş edebiyatı kanonu” yaratma girişimini bu duruma örnek verebiliriz. Savaş sürerken Genel Karargâh İstihbarat Şubesi Müdürlüğü tarafından Çanakkale’deki durumu sanatkârların bizzat görmesi için bir gezi düzenlenir. Harbiye Nezareti bununla ilgili olarak hem kamuoyunu bilgilendirmek hem de savaş edebiyatıyla ilgili ürünler elde etmek hem de askerin ve halkın moralini yükseltecek, “askerin cevherine ve milletin kabiliyetine dair hakiki tasvirler” yapmaları amacıyla 1915 Haziranında yirmi otuz kadar şair, gazeteci, müzisyen ve ressama davetiyeler ulaştırır¹¹⁵.

Geziye, davetiye gönderilenlerden 18’i katılır. Müfit Ratip, yolda hastalandığından geri döner. Cepheye 17 sanatkâr gider. 11 Temmuz 1915’te Sirkeci Garı’ndan hareket eden bu heyetin gezisi, gidiş dönüşler hariç on gün sürmüştür. Heyete, savaş alanında kolayca tanınmaları ve güvenliklerini tehlikeye atmamaları amacıyla sol kolunda bir çift yeşil defne dalından işaret bulunan üniforma ve Enver Paşa tarafından icat edildiği için “Enveriye” denen başlıklar dağıtılır. Heyet önce Uzunköprü’ye, oradan Bolayır ve Gelibolu’ya uğrar. Bolayır’da, Rumeli fatihi Süleyman Paşa ve Namık Kemal’in kabirleri ziyaret edilir. Sonra Gelibolu’ya geçilir, oradan da Arıburnu ve Seddülbahir cepheleri gezilir.

Bu Çanakkale gezisine katılanlar savaş edebiyatı kanonunu oluşturabilecek kadar kaliteli, kanonlaştırılmaya her anlamda uyan eserler ya-

115 Çanakkale Edebi Heyeti ve gezinin akıbeti için bkz: Turgay Anar, *Çanakkale Savaşı Hikâyeleri*, 2. bs., 2008, Selis Kitaplar, İstanbul, s.22-36.

zamamışlardır. Orduyu ve milleti coşturacak eserler bekleyen yetkililer ve bu heyete umut bağlamış gazeteler neticeden pek de memnun olmazlar. Başarılı eserler sanat âleminde maalesef çok fazla görülemez. Celal Sahir'in "Ordunun Duası" şiiri gezi dönüşü süreli yayınlarda görülen ilk şiirdir. Daha sonra süreli yayınlarda İbrahim Alaaddin'in üç şiirine, Hamdullah Suphi'nin de bir yazısına rastlamaktayız. Enis Behiç, Mehmet Emin, Hakkı Süha'nın şiirlerinin yanında Ömer Seyfettin ancak Çanakkale gezisinden iki yıl sonra edebî eser vermeye başlar. Cepheyi gezen heyette yer alan Yusuf Razi, Tanin gazetesinde cephede gördüğü gerçek olayları anlatır. Ama oluşturulmaya çalışılan "savaş edebiyatı kanonu" çok fazla başarılı olamaz.

Cumhuriyet döneminde de bir Kemalist edebiyat kanonu yaratılmak istendiğini belirten Ömer Türkeş, bu kanonun yaratılması için pratik, teorik ve manipülatif çabalar gösterildiğini açıklar. Türkeş, cumhuriyet döneminde yaratılmak istenen kanonun güdük bir edebiyat kanonu olduğunu iddia eder¹¹⁶. Başarısızlığın pek çok sebebi vardır. Ömer Türkeş bunların belki de en başında yer alan sebebi, Niyazi Berkes'ten ödünç aldığı bir sözle açıklar: İster sosyalist olsun ister Kemalist olsun aydınların en büyük zaafı, "ütopyacı bireysellik"leridir¹¹⁷. Selçuk Çıkla da tam bu devirlerde özellikle bir İnkılâp Kanonu oluşturulmaya çalışıldığına dikkatleri çekerek bu bağlamda yazarların eserlerinin devlet ve iktidar aygıtları tarafında sürekli güncel tutulmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bu tür bir kanon yaratmak isteyenlerin, edebiyatçıların milletvekili yapılarak kurulmak istenen kanonun güçlendirilmeye çalışması, kanon yaratmak isteyen mercilerin faaliyetlerinden sadece birini göstermektedir

118.

116 Ömer Türkeş, "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce -2: Kemalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 429. Türkiye'deki edebiyat kanonunun varlığı-sorunlarıyla ilgili ayrıca şu kaynaklara da bakılabilir: "Selçuk Çıkla ile 'Türkiye'de Edebiyat Kanonu' Sorununu Konuştuk", *Mavi Yeşil*, No:53, Eylül-Ekim 2008, s.9-11. ; Selçuk Çıkla, "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu", *Muhafazakâr Düşünce*, y.4, No: 13-14, Yaz-Güz 2007, s.47-68. Bu yazı, Çıkla'nın doktora tezinin kanonla ilgili bölümlerinin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. Ayrıca bkz. Ali Galip Yener, *Eleştirinin Eşiğinde Edebiyat*, Ankara, Hece Yayınları, 2006, s.187-193.

117 Türkeş, *a.g.e.*, s. 428.

118 Konuyla ilgili bilgi almak için bkz.: Selçuk Çıkla, *Cumhuriyet Düşüncesinin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapılarının Yeri ve Önemi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Samsun 2005, s.44-61.

Başka ülkelerdeki siyasiler de kanon oluşturmaya çalışmışlardır. Zhdanov'un oluşturmaya çalıştığı Sovyet gerçekliği kanonu, Mao'nun kültür devrimi altında oluşturmaya çalıştığı kanon, Hitler'in sanat ve edebiyat üzerinde kurduğu baskıyla oluşturmaya kalktığı kanonlar etkili ve kalıcı olamamış, kanon kurma çabaları başarısızlığa uğramıştır¹¹⁹.

Kanon yaratıcı üçüncü merci ise, Murat Belge'nin etkisini tanımlamakta zorlandığı bir kavram olan "halk" veya "toplum"dur. Ama kanona bu kitlenin tamamının mı bir kısmının mı etki ettiği konusunda onun da net bir fikri yoktur. Bu etkinin nasıl veya ne düzeyde olduğu da tam berraklaşmamıştır. Halk "sırf kalabalıklığı nedeniyle olsun" kanonla ilgilidir.

Pelin Başçı da kanonun oluşturulmasında otoritenin önemine vurgu yapmaktadır. Bu otorite bazen devlet kurumunun görevlendirdiği uzmanlar, kimi zamanda "genel olarak, kalıcılıkla geçicilik, taklitle özgülük, popülerle seçkin metin arasındaki çizgiyi, bu konuda akademik sayılabilecek bir uzmanlığa sahip kişiler, belli ölçütler kullanarak çizerler"¹²⁰. Edebiyat konusundaki bu ölçütleri edebiyat kuramları belirler. Edebiyat kuramları, içerdikleri yeni ve farklı bakış açılarıyla neyin kanon olabileceğinin yolunu gösterir, metne farklı yöntemlerle müdahale ederek hangisinin kanon olabileceğini ispat eder bir kesinlikte işlev görebilmektedir.

Edebiyat kuramlarının kanon tespitinde bu kadar etkin bir rol oynaması bir çelişki gibi görülebilir, zira kuramlar sadece birkaç başarılı uygulayıcıya hitap eder ve bu kuramlar her tabakada kabul görmeyebilir. Batı edebiyatındaki edebî kanonların en kapalı modern edebiyatta karşımıza çıkar. Böyle bir çıkarım yapmamızın asıl sebebi, modern Batı edebiyatı kanonunun belirmeye başladığı gelişme dönemiyle, edebiyat eleştirisinin akademik dil ve yöntem kurma döneminin paralellik taşımasıdır¹²¹.

Kanonları zorlamaya çalışmak, genelde kanonla ilgili sıkıntı ve itirazları olanların giriştikleri bir eylemdir. Bu girişimlerin akılda en fazla

119 Parla, 2004, s.52. Ayrıca bu konuyla ilgili ciddi bir çalışma için bkz.: Toby Clark, *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, (Çev. Esin Hoşsucu), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, 238 s.

120 Pelin Başçı, *a.g.m.*, s.46.

121 Başçı, *a.g.m.*, s.46.

kalıcı olanlarından biri, kanon kavramını hiç düşünülmecek bir anlamda kendi amacı için kullanan aynı zamanda bir Kanon (Kilise'nin kurallarına göre yaşamayı seçmiş din adamı) olan John Donne'dan gelir. O, "Kanonizasyon" şiirinde, kanonun dini anlamına hiç değinmeden kavramın anlam alanını tersyüz ederek kavramı cinsel coşkuya mal etmiştir¹²². Oğuz Demiralp de John Donne'un "Kanonlaştırma" şiirine bir yazısında değinmektedir: "Bu şiirde özne sevgilisiyle kendisi için yazılacak şarkıların onların aşkın kanonuna alınmalarını sağlayacağı söyler. Kanonlaşmak nerdeyse azizlik mertebesine çıkmak gibidir."¹²³ Robert Harris de *A Glossary of Literary Terms* isimli eserinde kanonu değiştirmek isteyenlerin üç itirazından bahsetmektedir¹²⁴. Kanonun ölü beyaz Avrupalı erkeklerin kitaplarından oluşması yüzünden kadınlar, azınlıklar ve Batılı olmayan yazarlar buna itiraz etmektedir. Ayrıca nihilizmin özellikle üniversitelerin edebiyat bölümlerinde kendini hissettirmesiyle edebiyat çevrelerinde bütün standartların reddedilmesi gerektiğine yönelik bir baskı oluşmakta ve kanonun kısmen politik çevreler ve şahsi etkilerle belirlendiği kanaati dolayısıyla kanonun değişmesi düşüncesine yönelik şiddetli tartışmalar yapılmaktadır.

Edebiyat polemikleri de bu anlamda yürürlükteki kanona yöneltilen en sert eleştirileri ihtiva etmektedir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşadığı zorluklar, ülkenin içinde bulunduğu kötü şartlar dikkate alındığında bu devirde ortaya çıkan "Tasfiye polemigi", yürürlükteki kanonun kendi tasarladıkları "listelerle" yıkılma veya yıpratılma girişimi olarak da değerlendirilebilir¹²⁵.

Sonuç

Bütün bu açıklamalardan Türkiye'de toplumun genel olarak kanon seviyesinde kabul ettiği bir eserler/yazarlar listesinin Batı edebiyat ve kültürlerindeki anlamı ve kullanımıyla tam oluşmamış olduğunu söyleyebiliriz. Batı edebiyatlarındaki/kültürlerindeki kanon kelimesinin

122 Parla, *a.g.m.*, 2004, s.51-52.

123 Demiralp, *a.g.m.*, Kasım 2007-Mayıs 2008, s. 20. Şiirin İngilizce orijinali için bkz. John Done, "The Canonization" (Çevrimiçi) <http://www.luminarium.org/sevenlit/donne/canonization.php>, 7.3.2010.

124 "Canon" (Çevrimiçi) <http://www.virtualsalt.com/litterms.htm> / (çevrimiçi), 31.01.2010.

125 Polemiklerle ilgili bilgi için bkz. Gavsı Halit Ozansoy, "Tasfiye Lâzım", *İstiklâl*, 5 İkinci Kânun 1940, s.5.; Hüseyin Özçelebi, *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri: 1939-1950*, İstanbul, MEB Yayınları, 2003, s.74- 78.

bütün anlamlarını ihtiva eden bir yapının tam anlamıyla kurulamamış olması, onun hiç olmadığını göstermez. O toplumda farklı bir yönle belirginleşen eser ve yazarlar, edebiyat alanındaki konu, eser, tür ve şekiller ölçüğünde kanonun köklü ve değişmez anlamını çağrıştırmasa da seçilmişliği, kalıcılığı, değerli olması yönlerinden kanona benzeyebilmektedir. Bir kanonun dört dörtlük kurulamamasında o toplumun siyasi-sosyal-ekonomik-epistomolojik yapısının da tesiri vardır.

Geçmişten günümüze devredilen gelenekteki travmatik bunalımlarla birlikte, ideolojik yön ve yöntemlerin değiş(tiril)mesi sonucu toplumun edebî tercihlerinde birleştirici bir gücün oluşmaması, bir edebiyat kanonunun kurulması için gerekli edebî dehaler üzerinde uzlaşılabilmesi, bu uzlaşmazlıkları körükleyen siyasi tonu yoğun tartışmalardan beklenilen, herkesin üzerinde anlaşmaya vardığı “kutsal nitelikleri” belirgin ve tam anlamıyla “köklü” bir kanon kurulmasına pek fırsat vermemiştir. Bu parçalılığa ve dağınıklığa rağmen, bir milletin edebî belleği kabul edilen kanonların “emredici kesinliğinin” edebî ortamda olmaması kanonlara girmek isteyen gençlerin kanonları açmak ve kanonları zorlamak anlamında yorumlanabilecek edebî tartışma/polemiklerin ortaya çıkmasına da fırsat sağlamıştır. “Karşı kanon” olarak niteleyebileceğimiz yürürlükteki kanona yapılan itirazlar, kanon kurumundan şikâyetçi zümrelerin, kanon dışına itilmiş yazarların ve onların destekçilerinin bir faaliyetidir.

Türkiye’de kanon ve edebiyat kanonu kavramlarının daha net bir biçimde ifade edilebilmesi, kanonun oluşup oluşmadığı veya oluştuysa nasıl ve ne yönde oluştuğu, oluşmamışsa bunun sebeplerinin ilmî kaidelerle ortaya çıkarabilmesi için antolojiler, edebiyat tarihleri, yıllıklar, süreli yayınlar ve bu süreli yayınlarda yayımlanan “okuma listelerinin” ciddi bir anlayışla incelenmesi gereklidir. Bu materyallerin harf devriminden öncekileri de kapsayacak şekilde kronolojik bir sırayla incelenmesi, ulaşılabilecek sonuçların güvenli ve geçerli olmasını sağlayacağı unutulmamalıdır.

Kaynaklar

Anar, Turgay, *Çanakkale Savaşı Hikâyeleri*, 2. bs., İstanbul, Selis Kitaplar, 2008.

Anar, Turgay, *Mekândan Taşan Edebiyat: Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.

Assmann, Jan, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.

Atakay, Kemal, “Kanon Huzursuzluğu”, *Kitap-lık*, Y.11, No:68, Ocak 2004, S.70- 77.

Aytaç, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul, Say Yayınları, 2003.

Baki, Elif, *Ulusun İnşası ve Resmî Edebiyat Kanonu*, 2010, Libra Kitap, İstanbul.

Başcı, Pelin, “Yerli Edebiyat, Yurdun Edebiyatı; Herkes Onu Okumalı: Türk Edebiyatı Kanonu Ve Ulusal Kimliğin Sınırları”, *Pasaj*, No:6, Kasım 2007-Mayıs 2008, S.44-69.

Belge, Murat, “Türkiyede Kanon”, *Kitap-lık*, Y.11, No:68, Ocak 2004, S. 54- 59.

Belge, Murat - Keskin, Ferda: “Hayat Sonsuz Değildir; Kanon Lazım”, (Söyleşenler: Mesut Varlık, Eda Çaç, Yunus Akbaba), *Kült*, Nr.1, Ocak-Mart 2011, S.44-60.

Bloom, Harold, *The Western Canon: The Books and School of the Ages*, U.S.A, Harcourt Brace & Company, 1994.

Bloom, Harold, “Kanona Ağıt” (Çev. Mehmet H. Doğan), *Kitap-lık*, Y.11, No:68, Ocak 2004, S.79- 91.

Cuddon, J.A., *Dictionary Of Literary Terms & Literary Theory*, England, Penguin Books, 1999.

Çıkla, Selçuk, *Cumhuriyet Düşüncesinin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapıtlarının Yeri ve Önemi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Samsun 2005.

Çıkla, Selçuk, “Türk Edebiyatında Kanon Ve İnkılâp Kanonu”, *Muhafazakâr Düşünce*, Y.4, No: 13–14, Yaz-Güz 2007, S.47–68.

Clark, Toby, *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, Çev. Esin Hoşsucu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.

Demir, Deniz Cenk, “*Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında 31 Mart Olayı'nın Temsili*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Demiralp, Didem, “Sanatını Çağının Felsefesi Işığında Biçimlendirilen Bir Heykeltraş: Antik Yunanlı Polykleitos”, (Çevrimiçi) [Http://Www.Sanatvetasarim.Gazi.Edu.Tr/Makaleler/2_Didem.Pdf](http://www.Sanatvetasarim.Gazi.Edu.Tr/Makaleler/2_Didem.Pdf), 13.03.2010.

Demiralp, Oğuz, “Kanun Benim!” *Pasaj*, No:6, Kasım 2007-Mayıs 2008, S.19-23.

Dino, Abidin –(Abasıyanık),Sait Faik: “Gençlerin Müşterek Beyanatı: Yeni Neslin İddiası ve Davası”, *Tan Gazetesi*, 24.1.1940, S.5.

Done, John, “The Canonization” (Çevrimiçi) <http://www.Luminarium.org/Sevenlit/Donne/Canonization.php>, 7.3.2010.

Ertuğrul, Saime, “Kanon Ve Kutsal”, *Kült*, Nr.1, Ocak-Mart 2011, S. 80-93.

Ginzburg, Carlo, *Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce*, (Çev. Aysun Şişik), İstanbul, Metis Yayınları, 2009.

İz, Mahir, *Yılların İzi*, İstanbul, Kitabevi, 2000.

Jusdanis, Gregory, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

Kantarcıoğlu, Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, İstanbul, Paradigma

Kaşıcıoğlu, Erdem, “Kanıtsal Tıbbın Evriminde İki Köşe Taşı: Aforizmalar ve Canon Medicina”, *Kült*, No:1, Ocak-Mart 2011, S.106-118.

Koçak, Orhan- Sökmen, Semih (Söyleşi), “Türkçede Eleştiri, Bir Tarihselleştirme Denemesi”, *Defter*, No: 31, Sonbahar 1997, S.88- 108.

Kuçlu, Evren, “Devletin Seçkisi: Müfredat”, *Karagöz*, No:17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, S.37-39.

Kula, Onur Bilge, “Türkçe'nin Bilim Dalı Olarak Gelişimi: Yazın-bilim Kavramları Bağlamında Bir Yaklaşım”, (Çevrimiçi) <http://www.>

Littera.Hacettepe.edu.Tr/Turkce/17_Cilt/Onur.htm, 25.01.2010.

Lewis, Geoffrey, *Trajik Başarı: Türk Dil Reformu*, (Çev. Mehmet Fatih Uslu), 2. Bsk., Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.

Meral, Yasin, “*Yeni Ahit Kanon’un Oluşumu (I- Iv. Asırlar)*”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Ozansoy, Gavsî Halit, “Tasfiye Lâzım”, *İstiklâl*, 5 İkinci Kânun 1940, S.5.

Özçelebi, Hüseyin, *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri: 1939–1950*, İstanbul, Meb Yayınları, 2003.

Parla, Jale, “Edebiyat Kanonları”, *Kitaplık*, Y.11, No: 68, Ocak 2004, S.51- 53.

Parla, Jale, “Gelenek ve Bireysel Yetenek: Kanon Üzerine Düşünceler”, *Pasaj*, No: 6, Kasım 2007- Mayıs 2008, S. 11- 18.

Sözen, Vural, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.

Tekelioğlu, Orhan, “Edebiyatta Tekil Bir Ulusal Kanonun Oluşmasının İmkânsızlığı Üzerine”, *Doğu Batı*, Y.6, No: 22, Şubat-Mart-Nisan 2003, S.65- 77.

Türkeş, Ömer, “Güdükl Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce -2: Kemalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Ünal, Hayriye, “Kableden Uzakta, Unutuştan Mahrum: Türk Şairinin Alın Yazısı”, *Karagöz*, Nr.17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, S.22-29.

Wenz, Gunther, “Kanonik Bir Kitap ve Hristiyanlığın Kutsal Yazısı Olarak İncil-Teolojik Amaçlı Tarihsel Notlar” (Çevrimiçi) http://Bilder.Buecher.de/Zusatz/23/23333/23333782_Lese_1.pdf, 30.03.2010.

Yener, Ali Galip, *Eleştirinin Eşiğinde Edebiyat*, Ankara, Hece Yayınları, 2006.

“Canon” (Çevrimiçi) <http://www.virtualsalt.com/litterms.htm>, 31.1.2010.

“National Literature Canon”, (Çevrimiçi) <http://www.nfer.ac.uk/eurydice/pdfs/nationalliteraturecanon.pdf>, 25.03.2010.

“Ölmeden Önce Okunması Zorunlu 40 Kitap”, *Notos Öykü*, No: 3,

Nisan-Mayıs 2007.

“Selçuk ıkla ile ‘Türkiye’de Edebiyat Kanonu’ Sorununu Konuştuk”, *Mavi Yeşil*, No:53, Eylül-Ekim 2008, S.9–11.

“Yüzyılın 40 Romancısı” *Notos Öykü*, Nr.8, Şubat-Mart 2008.

“Yüzyılın 40 Öykücüsü”, *Notos Öykü*, Nr.14, Şubat-Mart 2010.